

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

2023

Bc. Vendula Blaháčková

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

Diplomová práce

Bc. Vendula BLAHÁČKOVÁ

Dějiny a současnost Zábřehu a využití tohoto tématu
ve výuce na ZŠ

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci s názvem Dějiny a současnost Zábřehu a využití tohoto tématu ve výuce na ZŠ zpracovala samostatně pod vedením PhDr. Pavla Kopečka, Ph.D. a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou všechny citovány a v práci uvedeny v seznamu zdrojů na konci práce.

V Olomouci dne 17. 4. 2023

.....

podpis

Ráda bych poděkovala PhDr. Pavlu Kopečkovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, připomínky a čas při psaní této práce. Dále děkuji za podporu rodině a blízkým přátelům.

Obsah

Úvod	7
1 Zábřeh.....	9
1.1 Charakteristika města Zábřeh.....	9
2 Historie města Zábřeh	11
2.1 Vznik Zábřehu.....	11
2.2 Zábřeh za rodu Kravařů	12
2.3 Zábřeh za rodu Tunklů.....	12
2.4 Zábřeh od 16. století až do roku 1848.....	14
2.5 Zábřeh od roku 1848 až do roku 2022	15
2.5.1 Germanizace a rodina Brassů	17
2.5.2 Období od roku 1918 až do roku 1938.....	18
2.5.3 Období od roku 1938 až do roku 1948.....	19
2.5.4 Období od roku 1948 až do roku 1989.....	20
2.5.5 Období od roku 1989 až do roku 2022.....	21
3 Významné osobnosti města Zábřeh.....	27
3.1 Jiří Tunkl	27
3.2 Rodina Brassů	27
3.3 Osobnosti spojené se zábřežským gymnáziem	28
3.4 Jan Eskymo Welzl.....	30
4 Památky a významné stavby města Zábřeh	34
4.1 Městský zámek.....	34
4.2 Dům Pod Podloubím.....	36
4.3 Stará radnice.....	38
4.4 Kamenná kašna a mariánský morový sloup.....	39
4.5 Farní kostel sv. Bartoloměje	40
4.6 Filiální kostel sv. Barbory	41

4.7 Kostel Církve československé husitské	42
4.8 Gymnázium Zábřeh.....	44
5 Využití diplomové práce pro pedagogické účely.....	46
5.1.1 Příprava na první vyučovací jednotku	48
5.1.2 Příprava na druhou vyučovací jednotku	51
5.1.3 Příprava na třetí vyučovací jednotku	56
5.1.4 Exkurze po významných památkách města.....	63
5.1.5 Exkurze do Muzea Zábřeh.....	67
5.1.6 Příprava na závěrečnou vyučovací jednotku	69
Závěr	75
Seznam použitých zdrojů	78
Seznam obrázků.....	81
Seznam příloh.....	82

Úvod

Tématem diplomové práce je historie i současnost města Zábřehu. Práce se zaměřuje kromě samotných dějin města a jeho současnosti i na významné rodáky a osobnosti pojící se s tímto městem, a také na památky a významné stavby, které se zde nacházejí.

Cílem diplomové práce je uvést ucelené informace o vývoji města od jeho počátku až do současnosti, zaměřit se na významné osobnosti i památky města a také předložit možnosti využití práce k pedagogickým účelům za pomoci vypracování vlastního návrhu průběhu výuky na druhém stupni základních škol v předmětu výchova k občanství.

Diplomová práce bude rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část práce bude rozčleněna do čtyř kapitol, které se budou zabývat základními informacemi o městě, historií a současností města, významnými rodáky a památkami. Praktická část práce bude obsahovat konkrétní návrhy průběhu výuky daného tématu na druhém stupni základních škol.

První kapitola bude věnována základním informacím o městě Zábřeh především z geografického hlediska. Druhá kapitola se bude zabývat vývojem města od nejstarších dob až po současné dění, budou zde zmíněny důležité rody, které město svým působením výrazně ovlivnily. Dále bude kapitola rozdělena do jednotlivých podkapitol zaměřujících se na historická období a události, které město ovlivnily. Nastíněn bude i spolkový život ve městě a v neposlední řadě bude popsán i kulturní život města s významnými akcemi. Třetí kapitola bude zaměřena na významné osobnosti spojené s městem Zábřeh. Popsány budou jak osobnosti, které svým působením ovlivnily město, tak i významní rodáci. Čtvrtá kapitola bude věnována památkám a významným stavbám ve městě, které jsou soustředěny převážně v okolí dolního a horního náměstí.

Pro teoretickou část práce budou důležitými zdroji především publikace vztahující se k městu Zábřeh, kdy velká část z nich se zabývá historií města. Většina publikací je umístěna v Městské knihovně, která nabízí kromě publikací vztahujících se přímo k Zábřehu i výběr regionální literatury. Velmi cennou publikací je publikace s názvem Zábřeh – 750 let, která byla vydána k příležitosti oslav 750 let města a která v sobě zahrnuje kromě dějin města i jeho současnost, významné stavební památky a osobnosti města. Dalšími zdroji využitelnými pro teoretickou část budou převážně internetové stránky města.

Praktická část práce bude zaměřena na uplatnění teoretické části práce ve výuce na druhém stupni základních škol. Bude se jednat o návrhy příprav na vyučovací hodiny a plány exkurzí. Kromě samotných návrhů budou k jednotlivým hodinám a exkurzím navrženy materiály ve formě pracovních listů anebo textů, se kterými žáci budou pracovat. Jednotlivé přípravy se budou týkat tématu „*Naše obec*“ a budou primárně zařazeny do předmětu výchova k občanství, ale své využití naleznou díky mezipředmětovým vazbám částečně i v předmětech zeměpis nebo dějepis.

1 Zábřeh

Město Zábřeh se nachází v Olomouckém kraji v okrese Šumperk, přibližně 12 km jihozápadně od města Šumperk. Jedná se o město ležící na rozmezí střední a severní Moravy v podhůří Jeseníků.

1.1 Charakteristika města Zábřeh

Zábřeh se díky své poloze rozkládá na dvou geomorfologických celcích, a to na Mohelnické brázdě a Zábřežské vrchovině. Mohelnická brázda prochází východní částí Zábřehu a její nadmořská výška se pohybuje v rozmezí 294 až 332 m n.m. Západní část města tvoří Zábřežská vrchovina s průměrnou výškou 426,5 m n. m.¹ Samotné město Zábřeh má průměrnou nadmořskou výšku 285 metrů.²

Jižní částí města protéká řeka Moravská Sázava, díky které se odvozuje i název města jako města „za břehem“ Moravské Sázavy. Řeka je prvním pravostranným přítokem Moravy a ústí do ní asi 5 km od Zábřehu u obce Zvole. Od řeky je oddělen Mlýnský náhon, který slouží již od 15. století k napájení podzámeckých rybníků.

Město Zábřeh se skládá z pěti místních částí, a to z Dolního Bušínova, Hněvkova, Pivonína, Václavova a Zábřehu s celkovou výměrou území 34,58 km².³ K 1. 1. 2022 zde žilo 13 281 obyvatel.⁴ Z těchto údajů vyplývá poměrně vysoká hustota zalidnění, která činí 384 obyvatel/km².

Díky své poloze je Zábřeh poměrně důležitou dopravní tepnou a bývá označován jako křižovatka cest. Pro město mělo velký význam vybudování Severní Ferdinandovy trati v polovině 19. století. Tato událost znamenala pro Zábřeh velký rozmach průmyslu, obchodu, ale i soukromého podnikání.⁵ I v současnosti je Zábřeh z hlediska železniční

¹ DEMEK, Jaromír et al.: *Zeměpisný lexikon ČR: Hory a nížiny*. Brno: AOPK ČR, 2006. s. 297, 513.

² Město Zábřeh: *Město Zábřeh* [online] [cit. 02.02.2023]. Dostupné z: <https://www.zabreh.cz/vizitka-mesta/ds-50/p1=1714>

³ GaREP: *Strategie rozvoje města Zábřeh 2015–2020* [online]. Brno, 2015. s. 6 [cit. 02.02.2023].

Dostupné z: https://www.mapzabreh.cz/wp-content/uploads/2016/08/Strategie_rozvoje_m%C4%9Bsta_Z%C3%A1b%C5%99eh_2015_-_2020.pdf

⁴ ČSÚ: *Počet obyvatel v obcích – k 1. 1. 2022* [online] [cit. 02.02.2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112022>

⁵ Město Zábřeh: *Křižovatka cest* [online] [cit. 02.02.2023]. Dostupné z: http://tourism.zabreh.cz/wp-content/uploads/2016/01/zabreh_IMAGE_CZ-AJ_2013-1.pdf

dopravy důležitým uzlem, jelikož zde prochází II. a III. tranzitní železniční koridor spojující Brno s Ostravou a Prahu s Olomoucí.⁶

Z hlediska zaměstnanosti v jednotlivých sektorech je v Zábřehu nejpočetnější sektor služeb. Naopak minimální podíl na celkové struktuře má primární sektor, který v sobě zahrnuje převážně zemědělství. Sekundární sektor zaujímá druhou příčku s největším zastoupením průmyslu a stavebnictví.⁷

Vhodné je také zmínit zábřežské školství, které poskytuje vzdělávání v mateřských, základních a středních školách. V Zábřehu jsou v současnosti tři základní školy, které mají první i druhý stupeň a jedna základní škola disponující pouze první až pátou třídou. K dalšímu vzdělání slouží v Zábřehu tři střední školy. Jedná se o Střední školu sociální péče a služeb Zábřeh (SŠSPaS), Vyšší odbornou školu a střední školu automobilní (VOŠ a SŠ automobilní) a Gymnázium Zábřeh. Gymnázium má v Zábřehu dlouholetou a významnou tradici, neboť bylo založeno již v roce 1896, čímž se stalo první českou střední školou na severozápadní Moravě. V současnosti nabízí gymnázium ke studiu čtyřletý a osmiletý studijní obor a každoročně otevírá po jedné třídě z obou oborů.⁸

⁶ GaREP: *Strategie rozvoje města Zábřeh 2015–2020* [online]. Brno, 2015. s. 26 [cit. 02.02.2023].

Dostupné z: https://www.mapzabreh.cz/wp-content/uploads/2016/08/Strategie_rozvoje_m%C4%9Bsta_Z%C3%A1b%C5%99eh_2015_-_2020.pdf

⁷ Tamtéž, s. 14.

⁸ Tamtéž, s. 29.

2 Historie města Zábřeh

Zábřeh, stejně jako spousta dalších lokalit, nedisponuje žádnou zakládací listinou, na níž by byl uveden přesný rok založení. První zmínka se objevuje až v roce 1254 a pochází z listiny Moravského zemského sněmu, který nechal svolat král Přemysl Otakar II., jakožto poradu o křižácké výpravě proti pohanským Prusům. Na této listině se objevuje jméno Sulislav ze Zábřeha a jedná se tak o první historicky doloženou zprávu o tomto městě.⁹

2.1 Vznik Zábřehu

Založení slovanské osady na levém břehu Moravské Sázavy se datuje k přelomu 12. a 13. století. Osada ležela podél staré obchodní stezky z jižní Moravy do Kladska. První zmínka o této osadě se objevuje až v roce 1254, jak již bylo nastíněno v úvodu této kapitoly, kdy se jistý Sulislav ze Zábřeha (*Sulislav de Zabrzyeh*) zúčastnil Moravského zemského sněmu.¹⁰ Další zmínky o Zábřehu pochází až z roku 1275, kdy je zmiňován nejspíše Sulislavův příbuzný Protiva (*Protiwen de Zaberz*). Ani jeden z nich však není považován za vlastníka Zábřeha, spíše jen za zeměpanské služebníky. Některými historiky jsou ale tato data vydaných listin a přízviska obou služebníků zpochybňována.¹¹

Ve 13. století došlo na našem území k nové vlně příchodu německy mluvících kolonistů, kteří založili město Zábřeh poblíž starší slovanské osady. Vznik samotného města se datuje do sedmdesátých let 13. století. Až v roce 1289 se objevuje další zmínka o Zábřehu, který byl v rukou českého krále Václava II.¹² Další vývoj města je až do 17. století spjat s mnoha šlechtickými rody, které se v držení Zábřehu vystřídaly. Z těchto rodů lze zmínit například Pány z Kravař, kteří z města chtěli vytvořit hospodářské středisko svých severomoravských statků, dále rod Tunklů z Brníčka, který je považován za nejpopulárnější rod, jelikož v době jeho držení došlo k největšímu rozmachu a rozvoji města. Dalším významnějším rodem byli Žerotínové a následně Lichtenštejnové, v jejichž držení zůstal Zábřeh po tři sta let.¹³

⁹ LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let*. Zábřeh: Městský národní výbor, 1979, nestránkováno.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 6.

¹² Tamtéž, s. 6.

¹³ Město Zábřeh: *Historie města*. [online] [cit. 05.02.2023]. Dostupné z: <https://www.zabreh.cz/historie-mesta/d-1749/p1=1714>

2.2 Zábřeh za rodu Kravařů

S rodem Kravařů se pojí nejstarší městská listina z roku 1411. V této listině jsou zmíněni obyvatelé města jakožto svobodní občané, kteří mají svá práva stejná, jako měšťané hlavního zemského města Olomouce. Dále lze z listiny vyčíst, že město již v této době mělo značný význam, protože zde byly umístěny sklady železáren, vozily se sem potraviny z okolních vesnic, konalo se zde soudní jednání a obyvatelé okolních vesnic se ve městě mohli ucházet o svá městská práva. Celkově bylo měšťanům umožněno mít maximální množství práv, které jim v té době mohlo panstvo nabídnout. Ve zmíněné listině, je také uveden rozsah panského majetku Zábřeha, který skýtal dohromady 16 okolních vesnic.¹⁴

Zábřeh byl v držení pánů z Kravař necelých 50 let. Prvním držitelem z tohoto rodu byl Petr I. z Kravař, a to od roku 1397. Po jeho smrti připadlo panství jeho synům Jindřichovi a Benešovi, kteří pro město vydali již zmiňovanou, velice důležitou, listinu. Po smrti obou bratrů přebírá panství jejich další bratr Petr II. z Kravař, po jeho smrti jeho synové Václav a Jiří. Jiří z Kravař byl po smrti svého bratra posledním z rodu Kravařů držící zábřežské panství a zároveň i poslední ze svého rodu. Zábřežské panství prodal Janu staršímu Tunklovi z Brníčka někdy před rokem 1442.¹⁵

2.3 Zábřeh za rodu Tunklů

Rod Tunklů z Brníčka byl pro Zábřeh velmi důležitým rodem, a to především z toho důvodu, že jeho představitelé, jako jediní, skutečně pobývali na zábřežském hradu, což nebylo pro jejich předchůdce ani následovníky obvyklé. Díky rodu Tunklů se ze Zábřeha stalo centrum rozsáhlého panství, které patřilo k největším na Moravě. Zároveň Zábřeh dostal od tohoto rodu velké množství výsad a privilegií.¹⁶

Jako první z Tunklů se majitelem zábřežského panství stal Jan starší Tunkl, který ho zakoupil od Jiřího z Kravař. Jan starší Tunkl byl známý pro svou schopnost získávat nový majetek i vesnice jak legální i právní cestou, tak i tou nezákonnou. Z tohoto důvodu se stal nejmocnějším šlechticem Severní Moravy, ale také se musel potýkat s velkou řadou žalob, které se na něj snesly a na které reagoval svými protižalobami.

¹⁴ FALZ, Leopold: *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003, s. 17–18, 20.

¹⁵ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 7-8.

¹⁶ Město Zábřeh: *Historie města*. [online] [cit. 07.02.2023]. Dostupné z: <https://www.zabreh.cz/historie-mesta/d-1749/p1=1714>

Po jeho smrti zdědili jeho veškeré majetky jeho dva synové – Jan a Jiří. Mezi bratry panovaly rozepře, které vyústily k rozdělení majetku a Zábřeh připadl Jiřímu v té době zvaného již jako Jiří starší.¹⁷

Jiří starší Tunkl, stejně jako jeho otec, pokračoval v rozšiřování svého panství, a to převážně tak, že se protivil zákonům a obsazoval nové majetky, ke kterým neměl žádné právo. Zároveň je označován za bezohledného feudálního kořistníka, jelikož své poddané trápil tvrdou robotou a podával žaloby na své sousedy a dopouštěl se na nich násilností.¹⁸ Tento útlak poddaných je spojen především se zakládáním rybníků, kterými Jiří starší proslul. Zakládání rybníků bylo dost náročné. Byla k tomu potřeba jednak nepřiměřená práce, ale také různé vyplácení půdy, přivádění vody apod. Se zakládáním rybníků je spojeno i zničení cest a silnic, a také velké náklady, i když na samotnou práci využíval bezplatnou pracovní sílu v podobě svých poddaných, na které byl velice hrubý a tvrdý. Poddaní museli svážet ke stavbě materiál, jako kámen, dřevo a proutí, vykopávat svodnice nebo obvodní strouhy, které potom museli pravidelně čistit.¹⁹

Za jeho života byl Zábřeh v roce 1469, za jeho věrné služby králi Jiřímu z Poděbrad v bojích, propuštěn z lenního svazku a předán do dědičného svobodného vlastnictví. Po smrti svého bratra Jana získává i brničské panství, díky čemuž vytvořil rozsáhlý majetkový komplex rozkládající se od českých hranic přes Zábřeh a Šumperk až ke slezským hranicím. Jiří starší umírá nepřirozenou smrtí, nejspíše po útoku Šumperských, s nimiž měl spory kvůli uvalené rybniční robotě.²⁰

Po smrti Jiřího staršího přebírá zábřežské panství jeho syn Jindřich. Toto panství ale přebírá již s velkým dluhem, který byl způsoben rychlým rozmachem Zábřeha a zakládáním rybníků spojené s velkými výdaji za vlády jeho otce. Jindřich Tunkl proto zamýšlel prodej panství, ale nejdříve chtěl dodržet slib svého otce, který se zavázal zřídit nemocnici pro chudé poddané dotovanou z výnosu jednoho rybníka. Jindřich

¹⁷ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 8-9.

¹⁸ LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let*. Zábřeh: Městský národní výbor, 1979.

¹⁹ FALZ, Leopold: *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003, s. 27-28.

²⁰ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 9, 11.

tak založil špitál a také menší nadaci. V roce 1510 své panství pro narůstající dluhy prodal rytíři Mikulášovi mladšímu Trčkovi z Lípy.²¹

Rod Tunklů se v Zábřeze udržel necelých sedmdesát let a do dnešní doby zde lze spatřit jimi vybudované rozsáhlé vodní dílo a mohutné hráze rybníků, jelikož většina byla vysušena až v polovině 19. století.²² Ve městě se z původních rybníků zachoval pouze jeden – rybník Oborník.

2.4 Zábřeh od 16. století až do roku 1848

S tímto obdobím jsou se Zábřehem spojené další tři šlechtické rody, a to rod Boskoviců, rod Žerotínů a Liechtensteinů. Za rodu Boskoviců se výraznou složkou zábřežského života stal sbor Českých bratří, který zde začal působit od roku 1561. Čeští bratři vytvořili vlastní bratrskou obec a měli k dispozici dům v Krumpachu. Tento dům byl Václavem z Boskovic osvobozen listinou od všech poplatků a daní, robot, nočních hlídek i tažení na vojnu. V roce 1579 zde byla přeložena i bratrská škola, ve které mohli přijímat děti, mládež, ale i obyvatelé z města i vesnic v neomezeném počtu. Jednalo se tak o první místní vzdělávací ústav.²³

Vláda rodu Žerotínů se již spojuje hlavně se začátkem třicetileté války, která se nevyhnula ani Zábřehu. V tomto období dochází k úpadku rodu Žerotínů a poté, co se Ladislav Velen ze Žerotína aktivně spoluúčastnil na pražském povstání byl postaven před trestní soud a bylo mu zabaveno všechno jmění. Zábřežské panství se tak dostává do rukou rodu Liechtensteinů díky darovacím dopisům císaře Ferdinanda II. Karlovi z Liechtensteinu. Liechtensteinové byli majiteli Zábřeha po dlouhých 300 let, až do zrušení panství.²⁴

Třicetiletá válka přinesla výrazné zhoršení životní situace poddaných i ekonomiky města. Po válce se také částečně proměnila národnostní struktura obyvatel, kdy většina z příchozích byli Němci.²⁵ Spoustu obyvatel během války i po válce uprchlo, ti, kteří zůstali se potýkali s chudobou, případně zadlužením či docházelo k všeobecnému

²¹ FALZ, Leopold: *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003, s. 30-32.

²² LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let*. Zábřeh: Městský národní výbor, 1979.

²³ FALZ, Leopold: *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003, s. 49-50.

²⁴ Tamtéž, s. 74-76.

²⁵ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 22.

„zdivočení“ obyvatelstva, které napodobovalo násilnosti vojáků. Typickým příkladem takového chování byly krádeže a rabování.²⁶

V 18. století se v českých zemích rozšířil mor a nevyhnul se ani Zábřehu. Z počátku město morovou epidemií zasaženo nebylo a v roce 1713 byl na zábřežském náměstí postaven mariánský morový sloup jako ochrana před morovou nákazou. V dalších letech se však město nákaze nevyhnulo, ale nedošlo k nějakým výraznějším ztrátám a tím pádem ani ke změně populačního vývoje města.²⁷

Po zhruba dvě století město spíše stagnovalo z hlediska demografického vývoje, ale i vývoje stavebního. Rozmach opět nastal ke konci 18. století díky stavebnímu ruchu ve městě a okolí. Tento stavební rozvoj byl přerušen požárem, který město v roce 1793 zasáhl. Požár zasáhl velkou část města, rozšířil se i do Krumpachu a vyžádal si mnoho obětí. Požárem byla zasažena i radnice a kostel, ve kterém se roztavilo šest zvonů. O pár let později (v roce 1802) došlo k vypuknutí dalšího požáru, který ale nebyl již tolik ničivý a město zůstalo víceméně uchráněno díky nové výstavbě a zdokonalenému protipožárnímu opatření.²⁸

Zřetelný ekonomický růst nastává v první polovině 19. století, ke kterému výrazně přispěla výstavba železniční stanice na trati z Olomouce do České Třebové a dále do Prahy v roce 1845. Zábřeh se tak díky své poloze na trati, na pomezí Moravy a Čech, stal důležitou železniční stanicí.²⁹

2.5 Zábřeh od roku 1848 až do roku 2022

Revoluční rok 1848 byl zlomovým rokem a doba pár let před tímto rokem i po něm byla pro Zábřeh velmi důležitá z hlediska jeho rozvoje, jelikož přinesla několik zásadních změn. Jednalo se převážně o tři základní faktory, kterými byly zrušení poddanství, radikální změna státní správy a samosprávy a dopravní spojení s ostatními, poměrně vzdálenými městy. Zrušení poddanství znamenalo pro Zábřeh jednak zrušení roboty a poddanských povinností, ale také dosavadní rod Liechtensteinů ztratil politickou, správní a soudní pravomoc. Dle provizorního obecního zákona z roku 1850 byla zavedena samospráva, v rámci které byl podle jednotlivých sborů volen obecní výbor

²⁶ FALZ, Leopold: *Dějiny města Zábřeha od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003, s. 85-86.

²⁷ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 25.

²⁸ Tamtéž, s. 29-30.

²⁹ LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let*. Zábřeh: Městský národní výbor, 1979.

a také představenstvo v čele se starostou. Až do roku 1918 byli za starosty voleni vždy pouze představitelé německého měšťanstva.³⁰

Významný ekonomický obrat města byl způsoben díky, již zmiňované, výstavbě železniční zastávky na trase Praha – Olomouc, kdy se Zábřeh stal důležitou železniční stanicí. Tento význam byl však ještě více rozšířen dokončením odbočky do Šumperka a do Sobotína v roce 1871. Toto výhodné železniční spojení napomohlo společně se zrušením cechů ke vzniku prvních továren na území města ke konci 19. a začátkem 20. století.³¹ Již v roce 1856 byla zřízena barvírna příze, která je dnes známá pod názvem Perla. V dalších letech vznikla strojírna a kotlárna (dnešní MEZ) nebo tkalcovna hedvábí známá jako Hedva. Původními zakladateli těchto podniků však byli obyvatelé německého původu a na přelomu 20. století ovládal německý kapitál téměř celý hospodářský život ve městě.³²

Z národnostního hlediska převažovalo v Zábřehu německé obyvatelstvo, což se postupem času projevovalo na stále se rozdělující společnosti na německou a českou stranu. V této době vznikají i první spolky, které se ovšem také diferencují podle národnostního hlediska. První spolky, které v Zábřeze vznikly, byly ryze německé. Český spolek s názvem Občanská beseda vzniká teprve až v roce 1882 a Matice školská v roce 1883. V dalším vývoji se spolkový život ve městě dále rozděloval na dvě strany. Z českých spolků, které se zachovaly až do dnešní doby, lze zmínit křesťansko-sociální vzdělávací spolek Metoděj z roku 1892, který měl a stále má své středisko v Katolickém domě.³³ Dalším vlivným spolkem, který hrál od svého založení významnou roli a který se taktéž dochoval až do dneška, byla tělocvičná jednota Sokola z roku 1895. V době vzniku nesla název Tělovýchovná jednota Tyrš a ke svému působení si postavila reprezentativní budovu Sokolovny, která je využívána touto organizací až do současnosti.³⁴

³⁰ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 34.

³¹ Tamtéž, s. 35.

³² LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let*. Zábřeh: Městský národní výbor, 1979.

³³ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 38.

³⁴ BÍLEK, Lubomír: *Z historie Sokola na severní Moravě*. Mohelnice: Severomoravská župa sokolská ČOS, 2002, s. 39.

2.5.1 Germanizace a rodina Brassů

Zábřeh byl v polovině 19. století z hlediska obyvatelstva národnostně smíšeným městem, což se projevovalo na národnostním boji mezi moravsky mluvícím lidem (převážně zemědělci a řemeslníci) a německy mluvícím úřednictvem. Správa města byla v držení německy mluvícího obyvatelstva po celé 19. století až do roku 1918. Ve městě tak docházelo ke stále častějším národnostním sporům a ke germanizaci česky mluvícího obyvatelstva.³⁵

Nejvýraznější postavou germanizace v Zábřeze byl Hermann Brass, který pocházel z továrnícké rodiny Brassů vlastníci přádelny bavlny a barvírny. Hermann Brass byl známý pro svou dravou energii v národnostním boji na severní Moravě a jeho cílem byla germanizace celého Zábřeha a jeho okolí. Byl zarputilým Němcem, členem panské sněmovny ve Vídni, zemský poslanec a největší poplatník ve městě. Díky tomu měl velkou řadu známostí, které dokázal využívat ve svůj prospěch. Vůči českým dělníkům ve své továrně byl velice hrubý a drsný, nešetřil nadávkami a neurvalým chováním.³⁶ Germanizaci prosazoval prostřednictvím nátlaku na své dělníky, podporou všech německých spolků ve městě, a především v oblasti školství, kde proslul svým zakládáním německých škol v českých obcích. Byl až chorobně fanatickým odpůrcem českého školství. Roku 1886 zakládá spolek „*Bund der Deutschen Nordmährens*“, který měl za úkol šířit a probouzet německé vědomí a podporovat německé školství.³⁷ Zarputilý boj byl sveden při založení českého gymnázia v Zábřeze, se kterým Hermann Brass nesouhlasil a využil všechny své kontakty, aby zamezil zřízení gymnázia. České gymnázium bylo však přes všechny jeho snahy v roce 1896 otevřeno, na což Brass rok poté nechal zřídit německou střední průmyslovou školu. Pro výchovu německých dívek nechal v Zábřeze v roce 1911 zřídit další německou školu, a to dívčí soukromou školu pro ženská povolání s internátem.³⁸

Vzrůstající germanizační útlak měl však za jeden z důsledků i utužení národního uvědomění českého obyvatelstva. Od roku 1882 začínají vznikat první ryze české spolky a lze zaznamenat i počátky dělnického hnutí. Dalším důležitým mezníkem

³⁵ DROZD, Josef: Germanizátor Hermann Brass. In *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*: Vlastivědný sborník Zábřeha, díl 1. Zábřeh: Okresní lidová knihovna, 1959, s. 124.

³⁶ Tamtéž, s. 125-126.

³⁷ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 108.

³⁸ DROZD, Josef: Germanizátor Hermann Brass. In *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*: Vlastivědný sborník Zábřeha, díl 1. Zábřeh: Okresní lidová knihovna, 1959, s. 130-131.

bylo zřízení české tiskárny v roce 1898 a založení časopisu *Moravský sever*, který se zaměřoval na národnostní otázku a výrazně posílil český hospodářský a kulturní život na Zábřežsku. Velkým pokrokem bylo založení českého gymnázia za přispění Ústřední matice školské, které přineslo novou epochu v národním životě na celé severní Moravě převážně po kulturní a osvětové stránce. Ačkoliv docházelo v Zábřeze k úspěchům v oblasti vzdělávání a kultury, tak po hospodářské stránce zůstával nejsilnějším činitelem v Zábřehu a jeho okolí Hermann Brass, který skoupl téměř vše, co bylo v okolí jeho závodu dosažitelné i s historickým rybníkem Oborník.³⁹

2.5.2 Období od roku 1918 až do roku 1938

První světová válka výrazně ovlivnila život a chod města, přestože se bojiště nacházela daleko. Mezi českým obyvatelstvem se projevovala stále větší nechuť k válce, která postihla město bídou, drahotou a omezováním škol a veřejného života. Budovy, které sloužily původně pro školy, byly zabrány pro potřeby vojska, využívaly se pro válečné běžence nebo se v nich zřizovaly lazarety.⁴⁰

Po konci války a vyhlášení samostatného státu 28. října 1918 vzrostlo v Zábřeze české národní sebevědomí, a také zde české obyvatelstvo převládlo nad německým. Za první republiky se ze Zábřeha stalo střediskové město s mnoha živnostmi, řemesly, obchody i průmyslovými podniky. Největší továrny sice byly pořád v držení německých podnikatelů, ale došlo i ke vzniku nových továren v rukou českých podnikatelů. Po válce došlo také k rozvinutí spolkového života, který hrál důležitou roli pro místní obyvatele. Obnoven byl spolek Metoděj nebo Sokol, vznikla tělocvičná organizace Orel atd. Spolky, jak české, tak i německé, spolu se školami přispívaly k široké kulturní činnosti. Pořádaly se různé přednášky, nacvičovaly se divadelní hry či se pořádaly veřejné slavnosti.⁴¹

V třicátých letech zasáhla Zábřeh velká hospodářská krize, která se projevila velkým propuštěním dělníků. Krize vyústila v demonstrace dělníků a dalších nezaměstnaných. Největší demonstrace proti bídě a hladu byla svolána na 30. června 1933 a zapojilo se do ní kolem 3 000 demonstrantů. Jednalo se o rozsáhlou demonstraci, která přesáhla rámec města a na její potlačení bylo povoláno i vojsko ze Šumperka. Pro třicátá léta je dále typické prohlubování napětí mezi Čechy a Němci. Rok 1938 znamenal těžkou

³⁹ DROZD, Josef: Germanizátor Hermann Brass. In *Zábřeh v minulosti i přítomnosti: Vlastivědný sborník Zábřeha*, díl 1. Zábřeh: Okresní lidová knihovna, 1959, s. 129-132.

⁴⁰ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 41-42.

⁴¹ Tamtéž, s. 43-47.

politickou krizi. V této době byl Zábřeh dějištěm řady manifestací a schůzí německého obyvatelstva, ale také odhodlaných českých občanů bránících republiku.⁴²

2.5.3 Období od roku 1938 až do roku 1948

Zábřeh se po Mnichovském diktátu stal součástí sudetského území a byl obsazen německými vojskem. Spoustu rodin bylo nuceno se vystěhovat a do opuštěných bytů a domů byli nastěhováni němečtí přistěhovalci. Začaly se postupně uzavírat české školy a rušit české spolky a na úřadech byla zavedena pouze němčina.⁴³

Po vypuknutí druhé světové války se život města plně podřídil válečným podmínkám. Práce v továrnách byla orientována na vojenské dodávky, řada továren byla zavřena a zaměstnanci byli převedeni do válečně důležitých továren či byli posíláni na nucené práce. Patrný byl nedostatek potravin a celkově všeho spotřebního zboží. V průběhu války se začala prosazovat myšlenka založení odboje proti okupantům a zrodilo se Národní sdružení československých vlastenců, které v sobě sdružovalo všechny ohrožené Čechy bez rozdílu náboženského i politického přesvědčení. Toto sdružení vydávalo letáky a časopis Národní osvobození s protifašistickým obsahem, pořádalo sbírky na pomoc pronásledovaným rodinám nebo pomáhalo při útěku válečných zajatců. V roce 1944 došlo k prozrazení celého sdružení, což vedlo k rozsáhlému zatýkání, ale zároveň se stalo počátkem partyzánského hnutí v této oblasti, jelikož řada lidí utekla před zatýkáním do okolních lesů a začala vytvářet partyzánské skupiny. Přestože nacisté prováděly řadu odvetných opatření i ve formě veřejných poprav, zábřežským partyzánům se dařilo zasahovat přímo do Zábřeha a jeho okolí, a to převážně na jaře roku 1945. Prováděli zejména zásobovací a sabotážní akce na elektrických nebo telefonních spojích a na železnici. Při vstupu Rudé armády do Zábřeha 8. května 1945 se zábřežští partyzáni připojili a společně se podíleli na osvobození města.⁴⁴

Zpráva o ukončení války v Evropě vyvolala mezi českým obyvatelstvem veliké nadšení. V Zábřeze se ustanovil národní výbor a ujal se řízení města, došlo k obnovení továren, škol a tradičních českých spolků. Do města se začali vracet uprchlíci, kteří byli nuceni na začátku okupace Zábřeh opustit a zároveň došlo v roce 1946 k hromadnému odsunu německého obyvatelstva, který proběhl bez větších excesů. Došlo

⁴² BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 50-51.

⁴³ LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let*. Zábřeh: Městský národní výbor, 1979.

⁴⁴ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 54-56.

také ke znárodnění největších průmyslových podniků, kam mj. spadala i textilní továrna rodiny Brassů.⁴⁵

2.5.4 Období od roku 1948 až do roku 1989

Únor 1948 je spojen s komunistickým státním převratem, který měl v Zábřehu podobný ráz jako v ostatních městech. Došlo zde ke vzniku akčního výboru Národní fronty, byl dokončen proces znárodnění závodů a pro hospodářství se staly důležité úkoly určené v pětiletých plánech.⁴⁶ Po zestátnění průmyslových podniků došlo i k následné likvidaci celého resortu soukromého podnikání, do čehož spadaly řemesla, obchod i služby.⁴⁷ Změny se týkaly i oblasti školství, kdy v roce 1953 bylo zrušeno gymnázium, stávající třídy byly zařazeny do jedenáctileté školy. K obnovení gymnázia došlo až v šedesátých letech. Dále byla zřízena Průmyslová škola automobilní dopravy a z bývalé hospodářské školy vznikla škola zahradnická a hned vedle ní působila škola zemědělská.⁴⁸

Důležité pro město bylo založení stavebního bytového družstva po roce 1960, díky němuž započala rozsáhlá bytová výstavba. Vzniklo první panelové sídliště ve středu města, došlo k demolici starých domů a výstavbě prvních několikapodlažních domů, vznikaly nové bytové jednotky a v roce 1971 započala výstavba největšího sídliště Severovýchod, které mělo mít k dispozici 1 000 bytových jednotek. V této oblasti byla vystavěna nová mateřská i základní škola. V roce 1971 byly dokončeny práce na Kulturním domě, který byl tak v září téhož roku slavnostně otevřen. Kulturní dům měl k dispozici velký sál, loutkovou scénu a také několik kluboven. Další důležitou stavbou pro město bylo postavení nového krytého plaveckého bazénu a důležitý byl také nový pavilón porodnice.⁴⁹

Spolkový život byl v Zábřeze podstatně omezen, tradiční spolky byly zrušeny a vznikaly pouze nové organizace vázané na komunistickou stranu, které byly příliš formální. Jako podpora tělovýchovné a sportovní činnosti byl v roce 1958 zřízen nový velký sportovní stadión a později tenisové kurty za sokolovnou. Kromě sportovní činnosti byly v Zábřehu rozvíjeny i kulturní aktivity. Jednalo se zejména o činnost městského

⁴⁵ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 57.

⁴⁶ Tamtéž, s. 57-59.

⁴⁷ DAVID, Zdeněk: *Zábřeh v proměnách času*. Zábřeh: Kulturní dům, 1995, s. 7.

⁴⁸ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 58, 60.

⁴⁹ Tamtéž, s. 61-62.

symfonického orchestru, divadelního souboru či dětského folklórního souboru. Úspěšná byla také městská knihovna, která dokonce dosáhla nejvyššího uznání ministerstva kultury a oblíbené bylo též městské kino. K osvětovému a kulturnímu zařízení se řadilo i okresní muzeum, které bylo a stále je umístěno v domě Pod Podloubím, ve kterém umístil své sbírky již zábřežský muzejní spolek v roce 1946.⁵⁰

2.5.5 Období od roku 1989 až do roku 2022

První roky po revoluci se projevovaly mimořádnou aktivitou obyvatel a také velkým množstvím podstatných i méně podstatných změn v oblasti politické, správní, majetkové, hospodářské a kulturní. Přívrženci těchto změn se scházeli již od 17. listopadu 1989 nejprve na náměstí Osvobození a poté na horním Masarykově náměstí v počtu několika desítek osob. Demonstranti se na náměstí scházeli každý den v 17 hodin, přičemž den od dne přibýval, jak počet demonstrantů, tak i počet řečníků. Manifestace vyvrcholily 27. listopadu generální stávkou, která byla pouze počátkem dalších změn. Rada Městského národního výboru podala ke konci prosince demisi a v následujícím období došlo k personálním změnám. Důležité byly demokratické volby do zákonodárných sborů, které i v Zábřeze jednoznačně vyhrálo Občanské fórum.⁵¹

Ke změně došlo i v hospodářsko-majetkové struktuře města, kdy vznikla řada nových živností a podniků. Změněna byla i majetková a sociální struktura obyvatel pomocí restitucí a privatizace. Došlo i ke restrukturalizaci výroby, což pro Zábřeh nebylo výhodné, jelikož zdejší největší podniky patřily spíše k útlumovým oborům. Největší změny zasáhly textilní obory. V textilním závodu Hedva byl zastaven provoz a prostory jsou dnes využity pouze sporadicky různými firmami. Potíže se nevyhnuly ani bavlnářskému závodu Perla, který původně patřil rodině Brassů. Provoz v této továrně byl ukončen až v roce 2005.⁵²

Změnám se nevyhnul ani kulturní život města, který se soustřeďoval převážně v Katolickém domě, aule gymnázia, sokolovně a v Kulturním domě. Po přestěhování městského úřadu na zámek vznikla v uvolněných prostorách radnice Galerie Tunklův dvorec. V domě Pod Podloubím se znovuotevřelo muzeum s expozicí dějin města a s pamětní síní nejznámějšího rodáka ze Zábřeha Jana Eskymo Welzla.⁵³

⁵⁰ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 59, 62.

⁵¹ Tamtéž, s. 64.

⁵² Tamtéž, s. 64-65.

⁵³ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 66.

Zábřeh je pro svůj bohatý kulturní život známým a vyhlášeným městem. Nejznámější akcí jsou jarní a podzimní jarmarky, dále festival Welzlování, který v sobě skýtá plno akcí, besed, cestovatelských přednášek a recesistických závodů. Nejvíce akcí se pravidelně odehrává v Kulturním domě a v kině Retro. Kulturní dům pravidelně pořádá divadelní představení, koncerty populární i vážné hudby, hostují zde přední divadla z celé republiky. Na programu se též podílí místní orchestry a pěvecké sbory. Za zmínku stojí Dechový orchestr ZUŠ Zábřeh, který je známý nejen v Zábřeze, ale téměř v celé Evropě a zámoří. Dále je každoročně pořádán reprezentativní ples města či festival Zábřežský slaviček.⁵⁴ Od roku 1996 se pořádá také Zábřežské kulturní léto, které spočívá v sérii čtvrtčních podvečerních koncertů v areálu před zámekem. V rámci oslav 750 let města se v roce 2004 na počest zábřežského rodáka Jana Eskymo Welzla zrodila sportovně-recesistická akce Welzlův kufr, která byla uspořádána v lednu na vrchu Humenec. V lednu byla také otevřena v Galerii Tunklův dvorec výstava Welzlovi následovníci. V březnu téhož roku se poprvé pořádal i festival Welzlování, který měl být pouze jednorázovou akcí k výročí města, ale díky velkému úspěchu je zachován až do současnosti. V dalších letech se v rámci Welzlování opět konaly akce jako Welzlův kufr či Welzlovi následovníci, ale i nové Závody čtyřspřeží s lidskou posádkou, filmový festival Welzlovo filmobile nebo Běh do zámecké brány. Všechny tyto akce byly propojeny i s cestovatelskými přednáškami a výstavami v kině Retro.⁵⁵

Kino Retro patří k dalším významným místům zábřežského kulturního života. Nejenže nabízí divákům filmové novinky z české i světové kinematografie, ale konají se zde různé výstavy, přednášky, besedy a koncerty. Důležitým místem z hlediska kulturního života je i Katolický dům, který díky občanskému sdružení Spolek Metoděj nabízí možnost aktivního prožívání volného času dospělým i dětem.⁵⁶ Katolický dům byl postaven již v roce 1910 a to přímo pro účely zmíněného spolku. Od samotného počátku se zde konaly přednášky, besedy, divadelní a pěvecká představení, zábavy i plesy.⁵⁷ Od roku 1991, kdy došlo k obnovení činnosti Spolku Metoděj, jsou v Katolickém domě pořádány tradiční akce, plesy a taneční zábavy, ale i přednášky a koncerty.

⁵⁴ TIC Zábřeh: *Kultura, sport a relaxace* [online] [cit. 04.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/kultura-sport-a-relaxace/>

⁵⁵ DAVID, Zdeněk: *Kulturní dům Zábřeh: 1971-2021*. Zábřeh: Zábřežská kulturní, 2021, s. 61, 69-70.

⁵⁶ TIC Zábřeh: *Kultura, sport a relaxace* [online] [cit. 04.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/kultura-sport-a-relaxace/>

⁵⁷ JANŮ, Emilie a Petr KRŇÁVEK: *100 let v Katolickém domě*. Zábřeh: Spolek Metoděj Zábřeh, 2010, s. 10-11.

Období po roce 1989 je také spjato s obnovováním činnosti jednotlivých spolků. Z nejdůležitějších spolků lze zmínit Tělovýchovnou jednotu Sokol, skautskou organizaci Junák nebo Spolek Metoděj. Organizaci Sokol byla navrácena budova Sokolovny a Spolek Metoděj získal zpátky do svého držení Katolický dům. Tělovýchova a sport byly zajišťovány i Tělovýchovnou jednotou Zábřeh či Lokomotiva. Ke stabilním organizacím patří v Zábřeze po celou dobu i Klub českých turistů.⁵⁸

Spolek Metoděj

K založení spolku Metoděj došlo díky stále se opakujícím a zostřujícím neshodám mezi dělnictvem v 19. století. S myšlenkou založení křesťansko-sociálního spolku přišel zábřežský katolický kaplan František Smutný. Spolek měl čelit vzrůstajícímu bezvěreckému socialismu a rozpínajícímu se germanismu a měl spojit katolické dělníky a drobné zemědělce. Spolek Metoděj byl založen 10. dubna 1891 a krátce po svém založení měl více než 300 členů.⁵⁹

Spolek pravidelně od roku 1896 pořádal v Zábřehu a okolních vesnicích přednášky, které se týkaly převážně témat sociálních, národnostních a katolických. Ve spolku byla založena i divadelní sekce a každoročně se hrála dvě představení. Každý měsíc v roce probíhaly vzdělávací přednášky. Vzhledem k tomu, že se počet členů spolku stále zvyšoval, bylo potřeba zřídit vlastní spolkový dům. Po několika uspořádaných sbírkách a půjčce z banky se spolek svého domu v roce 1910 dočkal. Dům byl pojmenován jako Katolický dům a měl k dispozici tělocvičnu, divadelní sál, knihovnu, klubovny a hospodu, která byla provozována až od roku 1919.⁶⁰

K zastavení činnosti spolku došlo po vypuknutí první světové války v roce 1914. Katolický dům byl v této době obsazen vojskem. Navrácení domu se spolek dočkal po skončení války. Činnost spolku byla těžce narušena válečnými událostmi, ale i navzdory tomu se za první republiky stal nejdůležitějším spolkem v Zábřehu. Změna nastala od poloviny roku 1938, kdy spolek začal pociťovat důsledky zostřující se politické situace. V sále Katolického domu bylo ubytováno vojsko a většina mladých mužů,

⁵⁸ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 66.

⁵⁹ JANŮ, Emilie a Petr KRŇÁVEK: *100 let v Katolickém domě*. Zábřeh: Spolek Metoděj Zábřeh, 2010, s. 3-5.

⁶⁰ Tamtéž, s. 6-8, 10.

kterí byli členové spolku, narukovali k vojsku. Činnost spolku byla zrušena po obsazení Zábřehu německou armádou.⁶¹

Činnost spolku byla obnovena až po konci druhé světové války. Spolek se snažil navázat na předválečnou tradici a začal opět uvádět divadelní hry, pořádat plesy a vzdělávací přednášky. Veškerá činnost spolku byla ale opět zastavena v roce 1948 kvůli změně politických poměrů. V roce 1991 došlo k obnovení Spolku Metoděj a s ním byla zároveň obnovena i jeho bohatá činnost. Začaly se konat maškarní plesy, přednášky, divadelní představení a vzniklo několik zájmových kroužků pro děti.⁶²

Sokol

Organizace Sokol hrála v životě českého národa již od svého založení v roce 1862 jednu z nejdůležitějších rolí a šířila se rychle po celé zemi. Důležitá byla i v oblastech, kde bylo české obyvatelstvo vystaveno germanizačním tlakům. K takovým oblastem se řadilo i město Zábřeh. Sokol zde vznikl v roce 1895 ještě pod názvem Tělovýchovná jednota Tyrš. Již v tomto roce měla tato organizace 75 členů. Rok po založení Sokola, bylo v Zábřehu založeno i české gymnázium, jehož profesorský sbor se angažoval na rozvíjení osvětové činnosti, přednáškách a divadel v rámci organizace Sokol.⁶³

Za významný rok pro Sokol je označován rok 1903. V tomto roce byl ustaven sokolský stavební odbor pro výstavbu sokolovny. Následná stavba byla zahájena v roce 1913 a dokončena ještě ke konci téhož roku. Budova obsahovala jeden sál, šatny i sprchy. Využití sokolovny se změnilo při první světové válce, kdy byla využívána jako lazaret. Službu ošetřovatelek zde vykonávaly sestry ze Sokola, aby se zabránilo devastaci nové budovy. Po první světové válce byla sokolovna stále obsazena českým vojskem a ke cvičení se opět začala využívat v roce 1919. Došlo i k obnovení divadelní činnosti a sokolské knihovny. Počet členů narůstal a v roce 1920 měla jednota 180 mužů, 74 žen a také dorost se žactvem. V následujícím roce byl při zábřežském Sokolu zřízen skautský oddíl a v témže roce se konal v Zábřehu sokolský župní slet, na kterém vystoupilo přes 1 500 cvičenců. Dvacátá léta byla pro Sokol obdobím rozkvětu, jednota v tomto období vydávala i ilustrované Sokolské noviny. Celé období první republiky lze charakterizovat

⁶¹ JANŮ, Emilie a Petr KRŇÁVEK: *100 let v Katolickém domě*. Zábřeh: Spolek Metoděj Zábřeh, 2010, s. 11-12, 22-23.

⁶² Tamtéž, s. 23-24, 42, 52.

⁶³ BÍLEK, Lubomír: *Z historie Sokola na severní Moravě*. Mohelnice: Severomoravská župa sokolská ČOS, 2002, s. 39.

nepřetržitým růstem sokolského hnutí. V roce 1923 se zábřežská sokolovna stala hlavním střediskem kultury širokého okolí, díky svému sálu, který byl největším sálem v Zábřehu. Ve stejném roce začalo vycházet i periodikum Zpravodaj sokolské župy severomoravské. K neaktivnějším oborům v jednotě se řadil divadelní odbor, jehož vyvrcholení přinesla třicátá léta. V roce 1928 mohla jednota provozovat i kino. O pět let později, tedy v roce 1933, bylo zřízeno tenisové hřiště, jehož plocha se přes zimu proměňovala na kluziště.⁶⁴

V době ohrožení republiky v roce 1938 organizoval Sokol manifestace na zábřežském náměstí, strážní hlídky na železničních tratích i u důležitých objektů. Po obsazení pohraničí byly hlavní představitelé nuceni k evakuaci do vnitrozemí. Nařízením nacistických úřadů došlo ke zlikvidování všech sokolských jednot a ke zkonfiskování jejich majetku. Po druhé světové válce zahájil Sokol opět svou činnost a stal se střediskem veškerého dění. Po únorovém komunistickém puči byli ze Sokola vylučováni osvědčení a zasloužilí sokolští činovníci a celá tělovýchova byla sloučena pod Československý svaz tělesné výchovy se záměrem zlikvidovat sokolské myšlenky a ideály.⁶⁵

Ined v roce 1990 byla v Zábřeze znovu obnovena sokolská jednota, které se podařilo získat nazpět sokolovnu a další sokolský majetek. Obnovila se činnost, a to převážně v oblasti sportů. Vztah k Sokolu se však za dlouhých 50 let totality a potlačování sokolských myšlenek změnil a v současné době je spíše považován za jakýsi anachronismus.⁶⁶

Zábřežští skauti

Zábřežský oddíl skautů byl uveden již v roce 1921 ve Svazu Junáků a Skautů Republiky Československé, ve kterém bylo registrováno celkem 403 oddílů. K vzestupu junácké činnosti došlo v roce 1925, kdy se do čela skautů postavil Jan Hrbek. Klíčovým místem pro zábřežské skauty se stala Drozdovská pila. Od roku 1923 zde skauti mohli užívat chatu a v blízkosti této chaty konat letní tábory.⁶⁷

Od října roku 1938 je zakázána činnost junácké organizace a je obnovena až po druhé světové válce. Po znovuobnovení byl o skauting veliký zájem. Od roku 1948 byla míra

⁶⁴ BÍLEK, Lubomír: *Z historie Sokola na severní Moravě*. Mohelnice: Severomoravská župa sokolská ČOS, 2002, s. 40-43.

⁶⁵ Tamtéž, s. 44-47.

⁶⁶ Tamtéž, s. 47.

⁶⁷ JEDELSKÝ, Pavel Kili: *Zábřežští skauti: Junácká historie na dobových fotografiích*. Praha: Pavel Jedelský, 2019, s. 11, 13, 15.

samostatnosti Junáka postupně zmenšována a vyústila v roce 1951 k jeho zrušení. K obnovení činnosti Junáka došlo hned po listopadu 1989, kdy se již v prosinci sešli bývalí zábřežští skauti za účelem organizaci obnovit.⁶⁸

⁶⁸ JEDELSKÝ, Pavel Kili: *Zábřežští skauti: Junácká historie na dobových fotografiích*. Praha: Pavel Jedelský, 2019, s. 23, 28, 34, 73.

3 Významné osobnosti města Zábřeh

Zábřeh je poměrně malým městem, ale přesto se může pyšnit významnými rodáky a osobnostmi. Někteří jsou významnější pouze pro město a okolí, které svou působností ovlivnili, jiní se dostali i do širšího povědomí a jsou známí po celé republice či mají přesah i do jiných zemí.

Za nejvýznamnějšího rodáka bývá označován světoběžník Jan Welz, známý také jako Jan Eskymo Welz. Dále lze zmínit významného sociálně demokratického politika profesora Josefa Macka, který stejně jako Welz strávil konec svého života v Kanadě. Své dětství v Zábřeze prožil hudební skladatel Václav Kálik, který byl synem prvního ředitele zábřežského gymnázia. S gymnáziem jsou spojeny další významné osobnosti, jako moravský historik Rudolf Dvořák, matematik Josef Malík či eminentní šachista Karel Zmatlík. Všichni zmiňovaní působili na zdejším gymnáziu jako profesori.⁶⁹

3.1 Jiří Tunkl

Jako první, kdo se zapsal výrazněji do historie města, byl **Jiří Tunkl**, který pocházel ze starého moravského rodu Tunklů. Celý rod byl známý především pro své spory s okolními pány včetně Jiřího Tunkla. Ten proslul zejména zakládáním rybníků, s čímž se pojí i erb celého rodu, na kterém leží v modrém poli stříbrná ryba, nejspíše se jedná o kapra, s obojkem. V okolí Zábřeha tak díky němu vznikl velký a malý rybník Zavořický, Městský, Zámecký nazývaný též Oborníkový rybník a Příčinek. Později byly založeny další rybníky v okolních vesnicích. Do dnešní doby je zachován pouze rybník Oborník. Kromě změny krajiny provedl Jiří Tunkl i změnu zábřežského sídla, které přestavěl na pozdně gotický hrad, patrně v důsledku vojenských akcí. Vzhledem k tomu, že měl za svůj život spoustu sporů, jak se svými sousedy, tak i se svými poddanými, stal se mu jeden ze sporů i osudným. Jednalo se o spor se šumperskými měšťany, kteří si stěžovali na útisk a porušování jejich privilegií. Tito měšťané tak pravděpodobně zaútočili na zábřežský hrad a svého pána smrtelně zranili.⁷⁰

3.2 Rodina Brassů

Další poměrně důležitou rodinou, která proměnila Zábřeh, byla rodina Brassů. Jednalo se o velmi vlivnou rodinu textilních podnikatelů a německých nacionalistů,

⁶⁹ MELZER, Miloš: *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum, 1993. s. 530.

⁷⁰ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 129.

kterí významně zasáhli do vývoje, spolkového života, školství i politiky města. Jako první do Zábřeha přišel **Wilhelm Brass**, který pocházel z Německa ze skromných poměrů. V roce 1856 se přistěhoval do Zábřeha a stal se společníkem zdejšího barvíře Julia Lensena a po jeho smrti odkoupil jeho podíl. Proslavil se díky svému vynálezu, což bylo barvení tureckou červení. Firma mu prosperovala, a proto později přistavil ke své barvírně i přádelnu bavlny. Na počátku 20. století firma již zaměstnávala na 1 500 lidí a své zboží exportovala do celého Rakouska-Uherska a jiných evropských zemí, ale i do Ameriky, Egypta nebo Indie. Zanedlouho tak v Zábřeze vlastnil obrovský majetek, měl velký vliv na celý chod města a po dobu 17 let zastával post starosty města.⁷¹

Po jeho smrti pokračovali v jeho podnikatelské činnosti všichni tři synové, kdy nejvýrazněji do chodu města zasáhl jeho nejmladší syn **Hermann Brass**. Ačkoliv se jednalo o velmi pracovitého a vytrvalého člověka, projevoval se u něj velmi silný německý nacionalismus. Proslul jako propagátor germanizace a sám byl členem několika německých spolků, měl podíl na založení německé nacionální strany na Moravě a také byl velkým podporovatelem německého školství. Zakládal základní německé školy, nechal vybudovat německou průmyslovou školu i školu dívčí.⁷² Naopak velice otevřeně vystupoval proti školství českému a velmi ostře vystupoval proti nově zbudovanému českému gymnáziu. Dokonce zakázal svým dělníkům zúčastnit se slavnostního otevření gymnázia a pro neuposlechnutí nechal 11 dělníků z továrny vyhodit.⁷³

Synové Hermanna Brasse i jeho bratra Otta byli stejně, jako jejich otcové až fanatickými nacionalisty, což se projevilo zejména v roce 1938, kdy vyhověli požadavkům Říše a přeměnili textilní továrnu na zbrojní výrobu. Po válce, nejspíš i z tohoto důvodu, byla celá rodina vysídlena do Německa.⁷⁴

3.3 Osobnosti spojené se zábřežským gymnáziem

Spousta významných osobností pojící se Zábřehem je zároveň spojena i s jejich působením či studiem na zdejším gymnáziu. Jako prvního lze uvést **Františka Kahlika**, předního slezského a severomoravského buditele, pedagoga, geografa a historika.

⁷¹ HÁNYŠ, Rostislav: *Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus* [online] [cit. 28.02.2023]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk

⁷² Tamtéž.

⁷³ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 108.

⁷⁴ HÁNYŠ, Rostislav: *Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus* [online] [cit. 28.02.2023]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk

Nejdříve působil na učitelském ústavu v Praze, poté odešel do Opavy na nově založené matiční gymnázium a v roce 1896 přišel do Zábřeha, kde se stal prvním ředitelem nově zřízeného gymnázia, které bylo první českou střední školou na severozápadní Moravě. Gymnázium tak budoval od samotných základů, kdy musel získat kvalitní pedagogický sbor, vybavit školu různými sbírkami a knihovnou nebo vybojovat stavbu nové školní budovy. Pod Kahlíkovým vedením se gymnázium stalo nejvýznamnějším kulturním centrem v celé oblasti. Konaly se zde různé výstavy, koncerty či přednášky. Sám Kahlík se angažoval v přispívání do gymnazijní ročenky, ale svoje vědecké a publicistické články uveřejňoval i v mnoha vědeckých, pedagogických a literárních časopisech (např. Květy, Historický sborník). Projevoval také zájem o hudbu, malířství, sochařství či literaturu.⁷⁵

Významným se stal i jeho syn **Václav Kálík**, který je znám jako hudební skladatel a sbormistr. Lze předpokládat, že na něj měl vliv mimořádný kulturní ruch na gymnáziu, a to převážně v umělecké rovině. Po otcově smrti odešel do Prahy a pokračoval ve svých studiích. Jeho nejvýznamnější tvorbou je tvorba sborová, která je trvalou součástí moderní české zpěvnické tradice. V Zábřeze se na jeho počest koná festival sborového zpěvu nazvaný jako Kálíkův zábřežský podzim.⁷⁶

Druhým ředitelem zábřežského gymnázia se stal **Rudolf Dvořák**, který je známý jako moravský historik, jelikož sepsal pětisvazkové Dějiny Moravy obsahující látku od počátků dějin Moravy až po rok 1848. Z počátku své publikační činnosti se zaměřil na didaktické otázky výuky dějepisu a na tvorbu školních učebnic. Po příchodu do Zábřeha nastoupil na místo ředitele gymnázia a věnoval se již spíše práci osvětové. Dokonce sepsal i rukopis pojednávající o dějinách Zábřeha do roku 1733, který se bohužel nedochoval. V Zábřeze je jeho jménem nazvaná jedna z ulic, jako forma uctění jeho odkazu.⁷⁷

Na zábřežském gymnáziu působil v meziválečném období jako profesor **Karel Zmatlík**, přední český šachový odborník. Jednalo se o vynikajícího učitele češtiny, znalce divadla a režiséra ochotnických představení. Angažoval se i v národním životě a založil zde šachový klub Morphy, kterému předsedal. Jeho význam však spočíval v propagaci šachů v celostátním měřítku. Sám stál u samotného počátku vzniku vrcholné organizace

⁷⁵ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. s. 113-114.

⁷⁶ Tamtéž, s. 114.

⁷⁷ Tamtéž, s. 109.

českého šachu nazvané Ústřední jednota českých šachistů, založil měsíčník Časopis českých šachistů (později Československý šach) a vydal první českou učebnici královské hry Šachy i další šachové příručky pro začátečníky.⁷⁸

3.4 Jan Eskymo Welzl

Nejvýznamnější osobností spojenou se Zábřehem je legendární světoběžník, dobrodruh, cestovatel, eskymácký náčelník, polární lovec, spisovatel a vynálezce **Jan Welzl**. Narodil se v roce 1868 v Zábřeze manželům Velclovým. Jeho matka brzy ovdověla a v domě Pod Podloubím si v otevřeném mázhausu postavila hokynářský pult. Díky této matčině živnosti bylo Welzlovi přezdíváno „Tvarohový Hanes“.⁷⁹ Navštěvoval utrakvistickou (česko-německou) obecnou školu a vlivem zdejších učitelů začal své jméno psát jako „Welzl“. Poté nastoupil do učení na zámečnicka a ve svých 16 letech se již vydal do světa na zkušenou a pěšky putoval přes Vídeň do Itálie, dostal se i na Balkán, který celý prošel. Do Zábřeha se navrátil až v momentě, kdy byl povolán do vojenské služby.⁸⁰

Po třech letech strávených ve vojenské službě se opět vydal na cestu a doputoval až do Hamburku, který znamenal otevřenou bránu do širého světa. Díky své znalosti zámečnického řemesla a němčiny dostal místo na zámořském parníku, kde pracoval jako topič, strojník, ale i nosič a pomocník v kuchyni. V rámci horizontu několika let tak projel všemi světovými moři, vyznal se v amerických i afrických přístavech a přechodný domov našel ve většině evropských přístavních měst.⁸¹

Při vylození na východočínském pobřeží pracoval jako zámečnický a kovář. Ve stejné době již probíhala práce na transsibiřské magistrále, na kterou bylo potřeba kvalifikovaných dělníků. Jan Welzl díky svému vyučení měl vhodnou kvalifikaci, a tak dostal nabídku na magistrále pracovat, kterou přijal. Na transsibiřské magistrále pracoval celých devět měsíců a jeho práce spočívala především ve stavění mostů.⁸² Při večerních táborových ohních častokrát slyšel o daleké zemi na severu, kde je člověk zcela volný a svobodný a v této době si usmyslel, že projde napříč Sibiří až k Severnímu

⁷⁸ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 133-134.

⁷⁹ TIC Zábřeh: *Jan Eskymo Welzl* [online] [cit. 05.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/top-mista/jan-eskymo-welzl/>

⁸⁰ LOLEK, Ctibor: Životní cesta Jana Eskymo Welzla. In: *Jan Eskymo Welzl – Artic Bird*. Zábřeh: Městský úřad Zábřeh, 1998, s. 6.

⁸¹ Tamtéž, s. 6.

⁸² STROUHAL, Martin: *Eskymo Welzl: Příběhy a záhady, které zanechal největší český polárník a vynálezce aneb Svoboda pod bodem mrazu*. Zábřeh: Martin Strouhal, 2018, s. 20.

ledovému oceánu. Musel absolvovat dlouhou cestu pustým a neprobádaným územím východní Sibíře, cestoval bez mapy i kompasu, prodíral se tajgou i tundrou stále na sever. Po cestě se živil lovem a výměnou potravin s domorodci. Svou cestu završil až na Novosibiřských ostrovech, kde se usadil a seznámil se s okolními obyvateli, Eskymáky i polárníky. Živil se jako lovec medvědů, obchodník s kožešinami a zlatokop. Se smečkou eskymáckých psů rozvážel po zaledněné Arktidě poštu a nutné zboží.⁸³

Při svých výpravách vedoucích k prodeji kožešin se dostal i na Aljašku. Zde směňoval své kožešiny za zásoby nutné pro své obchody, plavil se po aljašských řekách nebo se vydal na dobrodružnou výpravu do zlatokopeckých oblastí Yukonu. Také překonal nebezpečné přeje White Horse (Bílý kůň) a Five Fingers (Pět prstů), které představovali překážku pro všechny cestující. Nakonec se vrátil zpátky na Novosibiřské ostrovy, kde byl v roce 1903 zvolen náčelníkem a nejvyšším soudcem. Jeho jméno bylo známé po celém Severu, bílími polárníky byl nazýván Artic Bismarck a domorodými Eskymáky Moojok Ojaak, což v překladu znamená Pojídač medvědů.⁸⁴

Během první světové války začalo upadat rybářství, stále méně lodí zajíždělo na ostrovy a vážlo jejich zásobování. Tyto události vedli Jana Welzla k častějšímu zajíždění na Aljašku, kde byla bohatá lovecká území a život zde byl o poznání jednodušší než v Rusku.⁸⁵ Zlom v jeho životě nastal v roce 1924, kdy ztroskotal se svou lodí Seven Sisters (Sedm sester) poblíž Cordovy na Aljašce. Na své lodi vezl cenný náklad kožešin, ale podařilo se mu zachránit jen holý život. Pro americké úřady byl nedůvěryhodnou osobou, jelikož u sebe neměl žádné doklady ani povolení k plavbě v amerických vodách, netušil, že válka již skončila a že Rakousko-Uhersko už neexistuje. Nakonec je tedy Welzl vyhoštěn, jako nežádoucí cizinec a je poslán zpět do Evropy, kde se navrací opět po třiceti letech do hamburského přístavu.⁸⁶

V Hamburku si nějaký čas vydělával jako příležitostní dělník a po radě československého konzula napsal do redakce Lidových novin v Brně několik dopisů, které obsahovaly jeho zkušenosti a dobrodružství ze severu. Tyto dopisy spisovatel

⁸³ LOLEK, Ctibor: Životní cesta Jana Eskymo Welzla. In: *Jan Eskymo Welzl – Artic Bird*. Zábřeh: Městský úřad Zábřeh, 1998, s. 7.

⁸⁴ Tamtéž, s. 7.

⁸⁵ STROUHAL, Martin: *Eskymo Welzl: Příběhy a záhady, které zanechal největší český polárník a vynálezce aneb Svoboda pod bodem mrazu*. Zábřeh: Martin Strouhal, 2018, s. 75.

⁸⁶ LOLEK, Ctibor: Životní cesta Jana Eskymo Welzla. In: *Jan Eskymo Welzl – Artic Bird*. Zábřeh: Městský úřad Zábřeh, 1998, s. 7.

a redaktor Rudolf Těsnohlídka upravil a vydal pod názvem *Eskymo Welzl*. Po obdržení honoráři se vydal zpět do Ameriky a dál do Kanady, kde se setkal s jiným Zábřezákem Josefem Kislingem, u kterého krátký čas pracoval. Welzl nakonec přijal službu na nákladní lodi a vrátil se zpět do Hamburku. Odtud se na počátku zimy roku 1928 dostal do Prahy. Díky knize od Rudolfa Těsnohlídka, která se v Československu stala literární senzací, měl všude dveře otevřené. Seznámil se například s Karlem a Josefem Čapkovými či byl dokonce přijat samotným prezidentem republiky T. G. Masarykem.⁸⁷

Do svého rodného Zábřehu zavítal v prosinci roku 1928. Nejdříve se objevil v redakci tehdejšího Moravského severu, poté navštěvoval známé rodiny, vyjížděl do okolních vesnic a měst, ve kterých měl v nabitých sálech své přednášky. Svým bezprostředním vyprávěním si podmanil velkou spoustu posluchačů.⁸⁸ Na druhou stranu svým chováním a svými zvyky, které byly odlišné od usedlé společnosti, vzbuzoval mezi některými lidmi až jisté opovržení, posměch a úšklebky.⁸⁹

V březnu roku 1929 přijel do Zábřeha navštívit Welzla redaktor Lidových novin Eduard Valenta, který ho pozval do brněnské redakce vyprávět své životní příběhy. Po dobu tří měsíců tak Welzl diktoval své paměti redaktorům Eduardu Valentovi a Bedřichu Golombkovi. Díky tomuto vyprávění vznikly Welzlovy knihy jako *Po stopách polárních pokladů*, *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě*, *Ledové povídky* či neznámější kniha *Třicet let na Zlatém severu*, která mu zajistila světový ohlas. Již v červnu, kdy skončilo přednáškové turné a všechno jeho vypravování bylo zaznamenáno, se Welzl rozhodnul opět odjet. V polovině června se přijel do Zábřeha rozloučit a dále pokračoval do Hamburku směr Dawson na hranicích Aljašky. Zpátky na Novosibiřské ostrovy, jak měl původně v plánu, se už ale nedostal a zbytek svého života prožil na americko-kanadské hranici v Dawsonu. Zde nejprve pracoval pro železniční a paroplavební společnost jako dělník, ale po pracovním úrazu, kdy si poranil záda, žil až do své smrti ze státní podpory. V této době se již vzdal svého snu navrátit se zpět na „Zlatý sever“ a začal intenzivně pracovat na sestrojování podivného stroje – *perpetua mobile*. Jednalo se o obrovský stroj, který se rozprostíral přes celý jeho srub a fungoval na principu vah a protivah s velkou železnou koulí.

⁸⁷ LOLEK, Ctibor: *Životní cesta Jana Eskymo Welzla*. In: *Jan Eskymo Welzl – Artic Bird*. Zábřeh: Městský úřad Zábřeh, 1998, s. 7-8.

⁸⁸ Tamtéž, s. 8.

⁸⁹ STROUHAL, Martin: *Eskymo Welzl: Příběhy a záhady, které zanechal největší český polárník a vynálezce aneb Svoboda pod bodem mrazu*. Zábřeh: Martin Strouhal, 2018, s. 102.

Po zbytek života se tak zabýval pouze svým vynálezem, žil sám a bez přátel se svým eskymáckým psem. Zemřel 19. září 1948 ve věku 80 let a byl pochován na dawsonském obecním hřbitově.⁹⁰

V Zábřeze byla v roce 1998 odhalena Welzlova socha od Stanislava Lacha, která je umístěna na zábřežském nádraží a cestovatel zde tak symbolicky vítá návštěvníky města. V roce 2000 byl Jan Welzl jmenován čestným občanem města a jeho jméno nese i jedna ze zábřežských ulic. K jeho dobrodružnému odkazu se hlásí řada místních kulturních, sportovních a společenských akcí. Každoročně se na počátku roku koná festival Welzlování, který v sobě skýtá řadu cestovatelských přednášek, výstav či divadelních představení. Do festivalu dříve patřil i Welzlův kufr, kdy se jednalo o běh s kufrem v ruce a doutníkem v ústech realizovaným na kopci Humenec. Jako připomínka putování slavného cestovatele je také dubnový pochod Po stopách Eskymo Welzla či letní závod nazvaný Welzlův kvadriatlon, který v sobě zahrnuje jízdu na horském kole a na bruslích, plavání a běh.⁹¹

⁹⁰ LOLEK, Ctibor: Životní cesta Jana Eskymo Welzla. In: *Jan Eskymo Welzl – Artic Bird*. Zábřeh: Městský úřad Zábřeh, 1998, s. 8-10.

⁹¹ TIC Zábřeh: *Jan Eskymo Welzl* [online] [cit. 05.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/top-mista/jan-eskymo-welzl/>

4 Památky a významné stavby města Zábřeh

Převážná většina historických památek je soustředěna kolem horního Masarykova náměstí. Z jedné strany se na náměstí rozprostírá budova zámku, která se skládá z věže, torza středověké věže, renesančního bloku a rozsáhlého barokního křídla. Uprostřed náměstí se nachází kašna z první poloviny 19. století a morový sloup z první poloviny 18. století. Na horním okraji Masarykova náměstí se nachází budova staré radnice. Na dolním okraji horního náměstí je umístěn barokní kostel sv. Bartoloměje z roku 1757 i s farou, dále se zde nachází i nejstarší zachovaný měšťanský dům Pod Podloubím z druhé poloviny 16. století. Za bývalou Horní bránou města je umístěn filiální kostel sv. Barbory s gotickým jádrem a barokními úpravami z roku 1773.⁹²

Na břehu řeky Moravské Sázavy v blízkosti Wolkerových sadů se nachází poslední ze zábřežských kostelů, a to farní kostel Církve československé husitské z počátku 20. století. K dalším památkám či významným stavbám, které nejsou umístěny v oblasti horního náměstí se řadí i budova zábřežského gymnázia z roku 1900, která je dominantou celého dolního náměstí Osvobození.

4.1 Městský zámek

Původně na místě dnešního zámku stála tvrz, která byla přístupná pouze ze strany od města. Umístěna byla na vysokém ostrohu nad údolím Moravské Sázavy, díky čemuž zajišťovala kontrolu a ochranu významné obchodní cesty z Čech na Moravu. Za rodu Kravařů a Šternberků ve druhé polovině 14. století byla tvrz rozšířena a po těchto přestavbách se dá již mluvit o zábřežském hradu.⁹³ Hrad získal největší význam za rodu Tunklů v 15. století, kteří z hradu postupně vytvořili centrum jednoho z nejvýznamnějších severomoravských panství. Hradní palác byl podstatně rozšířen a přestavěn v pozdně gotickém slohu, modernizováno bylo i opevnění hradu. Vstup do hradu a zároveň i jeho ochranu zajišťovala nová vstupní věž s bránou. Tuto přestavbu v současnosti připomíná dochovaná deska z pískovce s vytesaným rodovým znakem Jiřího staršího Tunkla s letopočtem 1478. Tato deska je umístěna v průjezdu barokního zámeckého křídla. K hradu byla přistavěna i hranolová věž strážního významu,

⁹² MELZER, Miloš: *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum, 1993. s. 530.

⁹³ TIC Zábřeh: *Historie* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/historie/>

na kterou byl umístěn kamenný znak Tunklů, který se dnes nachází, také v průjezdu zámku.⁹⁴

V roce 1513 přešel Zábřeh do majetku Boskoviců, kteří hrad v druhé polovině 16. století renesančně přestavěli. Došlo ke kompletní adaptaci středověkého hradu na pohodlnější zámek. Vybuďovalo se nové patro a s ním i pokoje nad zámeckým vjezdem a vedle zámku směrem k náměstí byla zřízena i okrasná zahrada. Tato přestavba byla posledním architektonicky náročnějším zásahem.⁹⁵ V roce 1622 získal zábřežské panství rod Liechtensteinů za jejichž éry upadl význam zámku pouze na hospodářské sídlo panství. Zámek byl částečně zbarokizován a připomínkou této přestavby je kamenný erb Liechtensteinů, který se nachází v expozici zábřežského muzea. K větší úpravě zámku došlo v letech 1727 až 1736, kdy bylo přistavěno barokní severní zámecké křídlo, čímž dostal zábřežský zámek svou nynější podobu. Po zrušení vrchnostenského systému v roce 1849 byla budova zámku prodána městu, které zde zřídilo sídlo úřadů. Po provedených úpravách dokončených v roce 1991 se stal zámek sídlem Městského úřadu.⁹⁶

Obrázek 1 Městský zámek
Zdroj: Archiv autorky

⁹⁴ JOHN, František: Hrad Zábřeh. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 16.

⁹⁵ VÍTEK, Tomáš: Městský hrad v Zábřeze. In *Severní Morava: Vlastivědný sborník, svazek 84*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum, 2002, s. 7.

⁹⁶ JOHN, František: Hrad Zábřeh. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 17.

4.2 Dům Pod Podloubím

Z památkového hlediska patří dům Pod Podloubím k nejcennějším dokladům vývoje měšťanského domu. Jedná se o jeden z nejstarobylejších domů v Zábřeze, na němž lze pozorovat stopy všech významných stavebních epoch. Sklepy v domě jsou gotické, věž s loubím je v renesančním stylu a stropy v přízemí i prvním poschodí jsou ve stylu barokním. Dům byl od potvrzení existence města právozářný a společně s dalšími sedmačtyřiceti právozářnými měšťanskými domy se řadil k nejvýznamnějším budovám ve městě.⁹⁷

Majitelé tohoto domu byli vždy významnými a majetnými měšťany. K domu přináleželo i hospodářství, zahrada, několik polí a luk. Jedním z významných majitelů v 16. století byl Vít Ondrouš, který zahájil větší stavební úpravy na domě. Na pilíři nalevo od vstupních vrat je vytesáno jeho jméno a na pravé straně je umístěn štítek s letopočtem 1581. Dalším významným majitelem domu byl jeden z nejpřednějších zábřežských měšťanů Adam Vizovský. Narodila se zde i jeho dcera Magdalena, která se v roce 1618 provdala za Jana Ámose Komenského, tehdy ještě církevního správce ve Fulneku. Z následujících desetiletí je důležitý rok 1793, kdy celé město zasáhl ničivý požár, který se nevyhnul ani domu Pod Podloubím. Po požáru došlo k opravě domu a stavebním akcím. V roce 1886 koupili dům manželé Ilgnerovi, kteří v následujících desetiletích upravovali bytové prostory domu. Od roku 1949 se dům stal majetkem města Zábřeh.⁹⁸

Z počátku byla současná parcela domu zastavěna dvěma domy, kdy západní z nich se zachoval téměř v nezměněné podobě až do současnosti. K propojení obou domů došlo v šedesátých letech 16. století. Po spojení domů a přestavbě sklepů i přízemí vznikl dům s dvoupatrovými sklepeními, vstupním mázhausem a vestavěným schodištěm. Půlkruhová klenba mázhausu vznikla v rané fázi renesanční přestavby a byla dokončena vstupním pískovcovým portálem s vytesaným rokem 1574. V osmdesátých letech 16. století došlo k výrazné změně vzhledu domu, kdy byla k domu přistavěna věž s loubím. V období klasicismu byl dům zvednut na jednopatrový a v období pozdního klasicismu v polovině 19. století bylo opět upraveno průčelí domu.⁹⁹

⁹⁷ KRŇÁVEK, Petr: Dům Pod Podloubím. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 13.

⁹⁸ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 77-78.

⁹⁹ KRŇÁVEK, Petr: Dům Pod Podloubím. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 14.

Vzhledem k tomu, že dům, podobně jako celé historické jádro města, stojí na porézních sprašových hlínách, ve kterých snadno vznikají podzemní dutiny, kterými proudí voda a způsobuje bortění stavební konstrukce, bylo potřeba podniknout několik statických a stavebních stabilizací budovy. V druhé polovině 20. století byly upraveny a zpevněny základy i pilíře, zesíleny klenby a celá budova byla stažena ocelovými pruty.¹⁰⁰

V domě v současnosti sídlí městské muzeum, které nabízí čtyři stálé expozice, a to: Z historie města a okolí, Jan Eskymo Welzl, Z pokladů zábřežského muzea a Grafický kabinet Václava Hollara. Expozice „Z historie města a okolí“ je věnována pravěku zdejší oblasti, dokladům o prvních písemných zmínkách o městě, plánech půdorysu zábřežského hradu a k vidění jsou i plastické erby jednotlivých vlastníků města. Další expozice s názvem „Z pokladů zábřežského muzea“ nabízí zejména obrazy, cechovní truhlice, skříňkové hodiny a sbírky etnografického charakteru.¹⁰¹ Stálá expozice „Grafický kabinet Václava Hollara“ je věnována věhlasnému rytcí a kreslíři 17. století. Ve sbírce muzea se nachází kolekce grafických listů tohoto umělce, která je řazena k nejrozsáhlejším souborům jeho díla v České republice.¹⁰² Poslední stálá expozice z roku 2020 nese název „Jan Eskymo Welzl“ a je věnována nejslavnějšímu zábřežskému rodákovi. Úvodní část je věnována době Welzlova dětství, mládí a prvním cestám po Evropě. Další část sleduje jeho putování Sibiří, pobyt na Novosibiřských ostrovech i na zlatonosné Aljašce. Zaznamenána je zde i jeho „cesta“ do světa literatury. Kromě cestovatelova příběhu je návštěvníkům zprostředkována podoba severské krajiny i život jejich obyvatel pomocí dobových fotografií, interiér srubu či knihy, které o Welzlovi vyšly. Umístěn je zde i interaktivní model tzv. perpetua mobile, o jehož zkonstruování se Welzl pokoušel. Dále je součástí expozice krátký autentický filmový záznam s J. E. Welzlem natočený roku 1929 v Brně a čtyři soudobé filmové dokumenty o jeho životě. Expozice je umístěna do prostor dosud nevyužívané půdy a rozšířila tak původní miniexpozici umístěnou v patře věže, připomínající osobnost Jana Eskyma Welzla z roku 1998.¹⁰³

¹⁰⁰ Město Zábřeh: *Kulturní památky* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <https://www.zabreh.cz/kulturni-pamatky/d-7615/p1=1714>

¹⁰¹ TIC Zábřeh: *Historie* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/historie/>

¹⁰² TIC Zábřeh: *Výstavy v muzeu Zábřeh* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/top-akce/vystavy-v-muzeu-zabreh-2/>

¹⁰³ KOLLEROVÁ, Michaela: Nová expozice Jana Eskyma Welzla v zábřežském muzeu. In *Severní Morava: Vlastivědný sborník*, svazek 106. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum, 2020, s. 66.

Obrázek 2 Dům Pod Podloubím
Zdroj: Archiv autorky

4.3 Stará radnice

Poloha radnice vévodí náměstí i městu z nejvyššího místa, díky čemuž bylo možné rychle přehlédnout celkovou situaci a budova tak tvořila malý protipól opevněného knížecího hradu. Původní podoba radnice není známa. Jednalo se nejspíše z větší části o dřevěný dům podobný ostatním významnějším domům ve městě. Dochován z tohoto období zůstal pouze gotický sklep. Od roku 1455 patřil dům městu a došlo k jeho renesanční přestavbě z níž je zachováno celé přízemí. Místnost směřující k náměstí je zaklenuta valenou půlkruhovou klenbou a vestavěnou věží. K dostavění patra došlo až v pozdním baroku v roce 1734.¹⁰⁴

Ke konci 19. století byla plánována novogotická přestavba radnice, ke které však nedošlo a k radnici byl pouze připojen sousední dvoupatrový dům. Svou úlohu radnice plnila až do roku 1991 a v současnosti v budově sídlí Galerie Tunklův dvorec, která je kvůli plánovaným opravám dočasně uzavřena.¹⁰⁵

¹⁰⁴ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 86-87.

¹⁰⁵ TIC Zábřeh: *Historie* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/historie/>

Obrázek 3 Stará radnice
Zdroj: Archiv autorky

4.4 Kamenná kašna a mariánský morový sloup

Horní náměstí je zdobeno dvěma drobnými sochařskými uměleckými díly. Jedná se o mariánský morový sloup a kamennou kašnu. Kamenná kašna pochází z roku 1829 a stojí na místě bývalého rybníčku. Dříve sloužila jako jedna z výpustek městského vodovodu. Vznikla v pozdní etapě baroka, ale má už některé rysy nastupujícího klasicismu. Až do začátku 20. století měla kašna čtvercový tvar, a posléze byla přestavena na kruhovou nádrž prolomenou na čtyřech stranách půlkruhovým vyžlabením. V prostředku je umístěn čtyřhranný pilíř, na němž je položena oválná mušle. Nad mušlí sedí mytologická ženská postava, která drží v ruce amforu, z níž lije vodu. Na východní straně pilíře je vytesán městský znak a na protější straně rok vzniku kašny.¹⁰⁶

Další dominantou Masarykova náměstí je mariánský barokní sloup z miletínského pískovce. Morový sloup je uzavřen ve čtvercové zahrádce, na jejíchž okrajích stojí na pilířích sochy čtyř světců. Ve středu zahrádky se tyčí samotný sloup, který je zakončený sochou Panny Marie.¹⁰⁷ Na sloupu je vytesán letopočet 1713 a text s chronogramem, který vyjadřuje dík za uchránění před morem. Štíhlý sloup vévodí náměstí svou vyváženou výškou a socha Panny Marie na půlměsíci se sepjatýma rukama vyjadřuje hlubokou citovou angažovanost. Mariánský sloup vznikl v roce 1713 dle návrhu Václava Rendera a práci vykonal sochař a kameník Jan Sturmer. Morový

¹⁰⁶ KRŇÁVEK, Petr: Kašna na Masarykově náměstí. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 27.

¹⁰⁷ JOHN, František a Aleš PÁTEK: *Drobné sakrální památky Zábřeha a okolí*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2005, s. 9.

sloup nechal postavit panský sládek Karel Josef Počta, jako poděkování, že město bylo uchráněno od morové epidemie.¹⁰⁸

Obrázek 5 Kamenná kašna
Zdroj: Archiv autorky

Obrázek 4 Mariánský morový sloup
Zdroj: Archiv autorky

4.5 Farní kostel sv. Bartoloměje

Vznik kostela je spjat nejspíše se samotným založením a vývojem města v polovině 13. století. První zmínka pochází z roku 1351, kdy je připomínána zábřežská farnost i kostel. V průběhu reformace připadl kostel příslušníkům kališnického vyznání. Při držení města v rukou pánů z Boskovic byl kostel luteránský. Zpátky do správy katolické církve se kostel dostává až po roce 1620, s čímž souvisely následné úpravy liturgického prostoru. Ve třicátých letech 17. století došlo k pořízení nového hlavního oltáře a tří bočních, původní dřevěný vyvýšený prostor pro varhany byl nahrazen novým z kamenní a cihel.¹⁰⁹

Postupem času kostel dál chátral až byl natolik chatrný, že muselo dojít k jeho stržení a výstavbě nového chrámu. V roce 1750 byl kostel pro svůj havarijní stav uzavřen a v následujícím roce došlo k jeho zboření. Na stejném místě se začal stavět nový kostel o délce 50 metrů. Práce na stavbě pokračovaly velmi rychle a již v roce 1754 byla v nově zbudované svatyni provedena první bohoslužba. V té době, ale nebyly dokončeny ještě všechny práce a postupně se dokončovaly schody na věž nebo se pokládala dlažba

¹⁰⁸ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 82.

¹⁰⁹ JOHN, František: Farní kostel sv. Bartoloměje. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 1.

kostela. Interiér chrámu byl dotvářen až v poslední třetině 18. století, kdy byly pořízena mohutná sloupová architektura hlavního oltáře. V roce 1793 vypukl ve městě požár, který pro kostel znamenal obrovskou pohromu, jelikož při něm shořela věž a roztavily se zvony pocházející ještě z původního kostela. Zvonový soubor je kompletní od roku 2000 a největším zvonem je městský zvon sv. Bartoloměje s hmotností 1 070 kg.¹¹⁰

Obrázek 6 Farní kostel sv. Bartoloměje
Zdroj: Archiv autorky

4.6 Filiální kostel sv. Barbory

Nejstarší zmínka o kostele, který stával za horní městskou branou, tedy mimo historické jádro města, pochází z druhé poloviny 15. století. V tomto období zde již stál kostel sv. Kříže, který lze považovat za předchůdce kostela sv. Barbory. Existenci středověkého chrámu připomíná pouze gotický presbytář svým tvarem a vnějším opěrným systémem. Za rodu Tunklů připadl kostel nekatolíkům, kteří jej využívali k bohoslužbám.¹¹¹ Naopak za Boskoviců a v období reformace spadl kostel pod jednotu českobratrskou. V roce 1614 nechal držitel zábřežského panství Ladislav Velen

¹¹⁰ Tamtéž, s. 1-2.

¹¹¹ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 80-81.

ze Žerotína přelít dva zvony, kdy větší z nich nazvaný sv. Barbora je jednou z nejvýznamnějších zvonářských památek na severní Moravě a v kostele visí dodnes.¹¹²

Kostel se dostal zpět do rukou katolíků v roce 1620, kdy byl zasvěcen Narození Panny Marie. Pro nedostatek kněží se zde nekonaly bohoslužby a kostel tak postupně chátral a okolo roku 1750 připomínal zříceninu. Nejdříve bylo v plánu kostel zbořit, ale proti se postavili farníci, kteří se společně s řadou měšťanů a vesničanů pustili do obnovy chrámu. V roce 1772 byl kostel posvěcen ke cti sv. Barbory a v následujících dvou letech se dokončily stavební práce na kostele i věži. Po zrušení hřbitova u farního kostela získal kostel sv. Barbory nový význam a začal sloužit jako kostel hřbitovní. Hřbitov byl ke kostelu postupně přesunut od farního kostela a pohřbívalo se zde až do roku 1911. S přestavbou kostela byl zároveň pořízen i nový mobiliář. Další oprav se kostel dočkal ve 20. století. Od 90. let byl kostel uzavřen z důvodu špatného technického stavu, byl zde proveden restaurátorský průzkum a od roku 2004 je kostel opět přístupný.¹¹³

Obrázek 7 Filiální kostel sv. Barbory
Zdroj: Archiv autorky

4.7 Kostel Církve československé husitské

Vznik evangelického kostela na břehu řeky Moravské Sázavy je spojený s příchodem významné podnikatelské rodiny Brassů. Hlavními iniciátory byli bratři Otto a Hermann

¹¹² JOHN, František: Filiální kostel sv. Barbory. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 4.

¹¹³ JOHN, František: Filiální kostel sv. Barbory. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 4-5.

Brassovi, kteří byli evangelického vyznání a zároveň se stali zakladateli církevního společenství německých evangelíků ve městě. Toto společenství se postupně rozrůstalo, bohoslužby se konaly na improvizovaných místech a po vzniku náboženské obce bylo potřeba zřídit vlastní kostel. Iniciativu přebral Hermann Brass, který na stavbu poskytl i peněžní obnos. V roce 1896 byl položen základní kámen a k dokončení stavby došlo v roce 1903.¹¹⁴

Stavba je provedena ve stylu novogotiky z tmavě pálených cihel v kombinaci s krémově tónovaným štukovaným rámováním. Předností kostela je jeho dobře zvolena urbanistická poloha v jižní parkové části města na břehu, díky čemuž působí dominantně jako výtvarný solitér. Půdorys kostela byl postaven do tvaru kříže, a kromě sakrálního prostoru disponuje i vlastní farou a bytovými prostory pro rodinu kněze. Hlavnímu vstupnímu průčelí vévodí štíhlá vysoká věž s jehlancovou střechou.¹¹⁵

V kostele zůstalo zachováno téměř veškeré vybavení i technické zázemí. Nahrazeno bylo pouze původní osvětlení petrolejovými lampy za osvětlení elektrické. Dochovány zůstaly dřevěné lavice, varhany, oltář, kazatelna a zrekonstruované hodiny.¹¹⁶ V roce 1918 došlo k zániku společnosti německých evangelíků na českém území a vzniku Československé církve evangelické. V současnosti tak kostel spadá pod Církev československou husitskou.¹¹⁷

¹¹⁴ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 84.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 84.

¹¹⁶ KRATOCHVÍL, Milan: Kostel Církve československé husitské. In *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008, s. 12.

¹¹⁷ BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004, s. 84.

Obrázek 8 Kostel Církve československé husitské

Zdroj: Archiv autorky

4.8 Gymnázium Zábřeh

Oblast severní Moravy byla v 19. století vystavena silnému germanizačnímu útlaku, který se stal impulzem pro založení první české střední školy na severní Moravě. V Zábřehu se zřídila Gymnazijní matice zábřežská, která začala provádět důležité kroky pro zřízení gymnázia. V roce 1895 odkoupila dům na dolním náměstí, jako provizorní řešení pro umožnění otevření školy a dále plánovala zahájit stavbu budovy nové.¹¹⁸

Přes spoustu nesnází, které provázely zřízení nové gymnazijní budovy, se nakonec v roce 1898 začaly kopat základy a 24. dubna byl položen základní kámen. K otevření a vysvěcení nové budovy došlo v roce 1901 a bylo provázeno velkou národní slavností.¹¹⁹ Ranou pro vzkvétající gymnázium se stalo období první světové války, kdy se budova proměnila střídavě v kasárna a lazaret. V roce 1918 hrozilo, že se z budovy stane epidemická nemocnice, čemuž se naštěstí povedlo zabránit. Výuka se do budovy gymnázia vrátila na podzim roku 1918.¹²⁰

¹¹⁸ DAVID, Zdeněk a Pavel Růžička: Cesta k otevření školy. In: *100 let Gymnázia Zábřeh: 1896-1996*. Zábřeh: Gymnázium, 1996, s. 18-19.

¹¹⁹ DAVID, Zdeněk a Pavel Růžička: Boj o novou gymnazijní budovu. In: *100 let Gymnázia Zábřeh: 1896-1996*. Zábřeh: Gymnázium, 1996, s. 22.

¹²⁰ DAVID, Zdeněk a Pavel Růžička: 1. světová válka. In: *100 let Gymnázia Zábřeh: 1896-1996*. Zábřeh: Gymnázium, 1996, s. 33-35.

Další rána postihla gymnázium v období německé okupace. Vzhledem k tomu, že Zábřeh spadal po uzavření Mnichovské dohody do obsazeného pohraničí, již 12. října 1938 došlo k uzavření gymnázia. V budově začala působit německá střední škola, došlo ke změně exteriéru budovy, která byla přetřena na béžovo a byl zbourán plot kolem školy. K obnovení gymnázia došlo až po válce v červnu roku 1945.¹²¹

Ke změně vzhledu budovy došlo až po roce 1990, kdy se započaly stavební práce na nástavbě přízemního křídla budovy a došlo k opravě fasády. Přestavba se týkala i školní jídelny a přistavěny byly nové učitelské byty.¹²²

Obrázek 9 Gymnázium Zábřeh
Zdroj: Archiv autorky

¹²¹ DAVID, Zdeněk a Pavel Růžička: Období okupace. In: *100 let Gymnázia Zábřeh: 1896-1996*. Zábřeh: Gymnázium, 1996, s. 40.

¹²² DAVID, Zdeněk a Pavel Růžička: Proměny posledních desetiletí. In: *100 let Gymnázia Zábřeh: 1896-1996*. Zábřeh: Gymnázium, 1996, s. 57.

5 Využití diplomové práce pro pedagogické účely

Diplomová práce se v teoretické části zabývá historií i současností města Zábřeh. První kapitola se zaměřuje na základní charakteristiku města. V druhé kapitole je zmíněna historie města od jeho vzniku, je zde popsán vývoj města i spolkového života v něm. Zmíněn je i kulturní život města společně s nejvýznamnějšími akcemi. Třetí kapitola pojednává o významných osobnostech města a ve čtvrté kapitole jsou popsány důležité zábřežské památky a budovy.

Pro pedagogické účely je možno využít celou teoretickou část, a to především pro výuku v hodinách výchovy k občanství, ale uplatnění najde i v hodinách zeměpisu a dějepisu na 2. stupni základních škol. S tématem se lze setkat i na 1. stupni základních škol v hodinách vlastivědy.

Téma lze zařadit dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy do vzdělávací oblasti „*Člověk a společnost*“, která zahrnuje dva vzdělávací obory výchovu k občanství a dějepis. Zmíněná vzdělávací oblast směřuje žáka k poznání dějinných, sociálních a kulturně historických aspektů života lidí ve vzájemných souvislostech. Žáka seznamuje s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které mají vliv na utváření společenského klimatu. Směřuje žáka k rozvíjení jeho zájmu o současnost i minulost svého národa, k úctě k vlastnímu národu i jiným národům či etnikům.¹²³

Vzdělávací obor výchova k občanství je rozčleněn do pěti tematických celků, ke kterým je přiřazen příslušný vzdělávací obsah s očekávanými výstupy a učivem. Téma diplomové práce lze zařadit do tematického celku „*Člověk ve společnosti*“, který obsahuje i učivo týkající se obce, ve které žáci žijí. Tento vzdělávací obsah je nazván „*Naše obec, region a kraj*“ a stěžejním učivem, se kterým se žáci v této oblasti setkávají jsou například zajímavá a památná místa obce, významní rodáci nebo místní tradice.¹²⁴

Druhým vzdělávacím oborem v této oblasti je dějepis, který je rozčleněn do osmi tematických celků s příslušným vzdělávacím obsahem, očekávanými výstupy a učivem. Obsah práce lze uplatnit v tematických celcích „*Moderní doba*“

¹²³ MŠMT: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha, 2021, s. 52-53. [cit. 12.03.2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacii-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

¹²⁴ Tamtéž, s. 58.

a „*Modernizace společnosti*“. Práci je možné využít při probírání regionálních dějin, případně při řešení vztahu mezi Čechy a Němci v českých zemích před první světovou válkou a v následujícím meziválečném období.¹²⁵

Další oblastí, do které lze částečně zařadit téma diplomové práce, je vzdělávací oblast „*Člověk a příroda*“. Téma spadá konkrétně do vzdělávacího oboru zeměpis, jehož vzdělávací obsah má přírodovědný i společenskovední charakter. Zeměpisné vzdělání žákům poskytuje především možnost poznat souvislosti přírodních podmínek a života lidí i jejich společenství v blízkém okolí, v regionech, v České republice i ve světě.¹²⁶

Vzdělávací obor zeměpis je složen ze sedmi tematických celků obsahujících vzdělávací obsah společně s očekávanými výstupy a vybraným učivem. Obsah práce je možné využít v tematickém celku „*Česká republika*“, který v sobě zahrnuje učivo o místní oblasti či regionu vymezené podle bydliště nebo dané školy. Tento vzdělávací obsah je shrnut pod názvem „*Místní region*“, ve kterém je obsaženo učivo o zeměpisné poloze regionu či o základních přírodních a socioekonomických charakteristikách s důrazem na jednotlivá specifika regionu.¹²⁷

5.1 Vlastní návrh vyučovacích hodin výchovy k občanství

Všechny návrhy vyučovacích hodin se týkají předmětu výchovy k občanství a jsou určeny pro žáky šestého ročníku základních škol nebo pro žáky prvního ročníku víceletých gymnázií. Navržené vyučovací hodiny spadají pod vzdělávací obsah „*Naše obec, region, kraj*“ a jsou zaměřené na město Zábřeh.

Vzdělávací obsah je rozčleněn do čtyř vyučovacích hodin a dvou exkurzí. K hodinám i exkurzím jsou vytvořeny pracovní listy anebo texty, se kterými žáci pracují. První vyučovací hodina je zaměřena na základní informace o městě, druhá a třetí vyučovací hodina se zabývá historií a současností města. Dále je naplánována exkurze po významných památkách a stavbách města, které se nachází v oblasti dolního a horního náměstí. Další exkurze se zaměřuje na nejvýznamnějšího zábrěžského rodáka Jana Eskymo Welzla a je situována do prostor zábrěžského muzea, které nabízí rozsáhlou

¹²⁵ MŠMT: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha, 2021, s. 56. [cit. 12.03.2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

¹²⁶ Tamtéž, s. 63.

¹²⁷ Tamtéž, s. 78.

expozici o tomto rodákovi. Závěrečná hodina je poté věnována celkovému opakování o městě.

5.1.1 Příprava na první vyučovací jednotku

Předmět	Výchova k občanství
Téma	Naše obec – Zábřeh
Ročník	6. (ZŠ)/ 1. (osmileté gymnázium)
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Mezipředmětové vztahy	Zeměpis
Průřezová témata	Osobnostní a sociální výchova
Klíčové kompetence	Komunikativní, sociální a personální, digitální
Výukové metody	Brainstorming, diskuse, práce ve dvojici, práce s mapou, samostatná práce
Forma výuky	Hromadná, skupinová
Výukové cíle	Žák dokáže: <ul style="list-style-type: none"> • označit na mapě vybrané oblasti ve městě • vyhledat informace na internetu a doplnit je do textu • nakreslit a popsat městský znak • diskutovat o významu městského znaku
Učební pomůcky, didaktická technika	PC, dataprojektor, tabule, fixy/křídly, pracovní list, mobilní telefon/tablet, pastelky, přístup k internetu

Scénář hodiny

I. Úvod

- Přivítání se žáky, sdělení tématu
- Vyučující napíše na tabuli slovo „Zábřeh“ a vyzve žáky, aby chodili zapisovat jednotlivé asociace, které je v souvislosti s městem napadnou /obdobou může být například využití stránky *www.slido.com*, kde žáci mohou za pomoci mobilního telefonu nebo tabletu psát své nápady a vyučující je může přímo promítat přes dataprojektor na tabuli

- Po dopsání návrhů vyučující společně se žáky roztřídí napsané pojmy do jednotlivých skupin (památky, osobnosti, kultura, historie, základní informace atd.) -> společně se tříděním probíhá diskuse, ze které vyučující zjistí znalosti žáků o městě

II. Hlavní část

- Vyučující sdělí žákům, že jako první se budou věnovat věcem, které společně zařadili do skupiny základních informací o městě
- Vyučující rozdá žákům pracovní list, který jim bude sloužit místo zápisu
- Žáci nejdříve samostatně vyplňují první úkol v pracovním listu
- Poté vyučující žáky rozdělí do dvojic, ve kterých budou vyhledávat informace na internetových stránkách ve druhém úkolu
- Ve dvojicích žáci zpracují i třetí úkol a společně se zamyslí nad významem městského znaku

III. Závěr

- Společná kontrola pracovního listu
- U posledního úkolu společná diskuse o významu městského znaku a posléze vyučující žákům objasní pravý význam znaku
- Rozloučení

Pracovní list - č. 1

Téma: Naše obec – Zábřeh

1) Jak dobře znáš město Zábřeh? Dokážeš do mapy **vyznačit** všechna níže zmíněná místa? Do volného pole pod mapou **napiš**, jak si jednotlivá místa na mapě označil/a (pro lepší orientaci na mapě).

- * Historické jádro
- * Průmyslová zóna
- * Oblast s obytnými domy
- * Městský úřad
- * Základní škola
- * Městský stadion

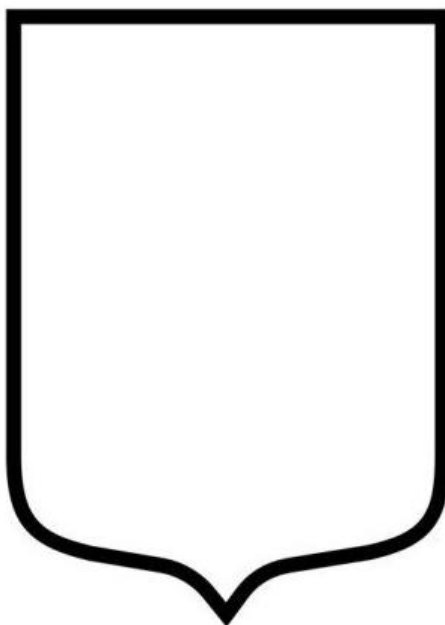

2) Teď už víš, kde se nachází některá místa v Zábřehu. Dalším úkolem bude **zjistit** některé základní informace o našem městě. Za pomoci **vyhledávání na internetu** z níže doporučených stránek **dohledej informace** týkající se Zábřehu a doplň je do textu.
Doporučené internetové stránky: www.zabreh.cz; www.tourism.zabreh.cz

První zmínky o městě Zábřeh pocházejí z roku _____. Město se nachází v podhůří Jeseníků v _____ kraji v okrese _____. Jižní částí Zábřehu protéká řeka _____, díky které se odvozuje i název města jako města

„za břehem“ řeky. Město se skládá z pěti místních částí, a to z Dolního Bušínova, _____, Pivonína, _____ a Zábřehu a žije zde zhruba _____ obyvatel. Díky své poloze je Zábřeh poměrně důležitou dopravní tepnou a bývá označován jako _____.

3) Na výše zmíněných internetových stránkách nalezněš i městský znak. Dokážeš ho **nakreslit** a následně ho **popsat** a **objasnit** jeho význam? K nákresu využij před chystanou šablonu a k popisu vyznačené pole.

Městský znak Zábřehu

5.1.2 Příprava na druhou vyučovací jednotku

Předmět	Výchova k občanství
Téma	Naše obec – Historie Zábřehu
Ročník	6. (ZŠ)/ 1. (osmileté gymnázium)
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Mezipředmětové vztahy	Dějepis
Průřezová témata	Osobnostní a sociální výchova
Klíčové kompetence	K řešení problému, sociální a personální, komunikativní
Výukové metody	Samostatná práce, práce ve dvojici, práce ve skupině, práce s textem, diskuse
Forma výuky	Hromadná, skupinová
Výukové cíle	<p>Žák dokáže:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznat u uvedených fotografií města, z kterého období pocházejí nebo jakou historickou událost představují • Zanalyzovat text a uspořádat ho dle časové posloupnosti • Vytvořit časovou osu historických událostí města • Vyplnit tabulku na základě informací z textu
Učební pomůcky, didaktická technika	PC, dataprojektor, pracovní list, tabule, fixy/křídly

Scénář hodiny

I. Úvod

- Privítání se žáky, sdělení tématu
- Vyučující žákům postupně promítá jednotlivé fotografie zobrazující město Zábřeh z různých historických období či fotografie s historickými událostmi -> žáci hádají o jaké události/období se jedná, jaký vliv daná událost mohla mít na město apod., sdělují, z jakého důvodu si to myslí a ve třídě se tak rozvíjí diskuse mezi žáky a vyučujícím

II. Hlavní část

- Vyučující rozdá žákům pracovní listy, které jim budou posléze sloužit místo zápisu
- Vyučující se žáky projde zadání a poté je vyzve, aby si nejdříve přečetli uvedený text sami a zpracovali jednotlivé úkoly
- Poté vyzve žáky, aby vytvořili mezi sebou dvojice a porovnali si své odpovědi z posledního úkolu v pracovním listu -> žáci mezi sebou diskutují o přečteném textu, o případných nejasnostech, které si mohou vzájemně vysvětlit apod.
- Po této diskusi ve dvojicích vyzve vyučující žáky, aby se seskupili do čtveřic, ve kterých si opět porovnávají odpovědi z posledního úkolu a diskutují o přečteném textu

III. Závěr

- Společná kontrola pracovního listu
- U druhého úkolu vyučující kreslí na tabuli časovou osu a společně se žáky doplňuje významné události
- U kontroly posledního úkolu vyučující zjišťuje od žáků, které informace již věděli, které jsou pro ně nové a o kterých by se rádi dozvěděli více informací -> možná diskuse
- Společné opakování toho, co se žáci v hodině dozvěděli -> vyučující vyzve žáky, aby každý řekl jednu větu, která souvisí s tím, co se dnes dozvěděli, věty na sebe musí alespoň částečně navazovat -> první začíná vyučující a poté se žáci střídají po lavicích
- Rozloučení

Pracovní list – č. 2

Téma: Naše obec – Historie Zábřehu

Tvým úkolem bude **přečíst si text** o historii města Zábřeh. Jednotlivé odstavce textu jsou přeházené a události v textu **nejsou** seřazeny podle časového pořadí, tak jak se staly. Nejdříve si tedy odstavce s texty přečti a poté splň tyto úkoly:

1. Odstavce **očísľuj** podle časového pořadí (od nejstarších událostí po nejmladší)
2. **Vytvoř** časovou osu jednotlivých událostí (uveď letopočet a významnou událost)
3. Do tabulky **doplň**, co si již z textu znal/a, co ses dozvěděl/a nového a o čem bys chtěl/a zjistit víc

Za vlády rodu Boskoviců se stal výraznou složkou zábřežského života sbor Českých bratří, kteří vytvořili vlastní bratrskou obec a v roce 1579 zde byla přeložena bratrská škola, ve které mohli přijímat všechny obyvatele z města i vesnic v neomezeném počtu. Jednalo se tak o první místní vzdělávací ústav.

Město dosáhlo největšího rozmachu a rozvoje až s příchodem rodu Tunklů (1442-1510). Tunklové z Brníčka, jako jediní pobývali na zábřežském hradu, což nebylo pro jiné rody vyskytující se v Zábřehu obvyklé. Díky nim se tak město stalo centrem rozsáhlého panství, které patřilo k největším na Moravě. Zábřeh od tohoto rodu získal velké množství výsad a privilegií.

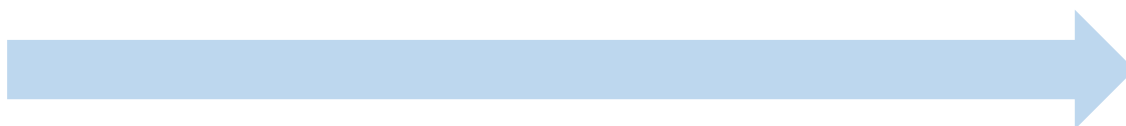
Výraznější ekonomický růst nastal v první polovině 19. století, kdy byla vystavena železniční trať z Olomouce do Prahy v roce 1845. Díky poloze na trati se Zábřeh stal důležitou železniční stanicí.

Nejznámějším z celého rodu se stal Jiří starší Tunkl, který získal panství v roce 1455. Ten proslul zejména zakládáním rybníků, které ovšem bylo velmi náročné a k práci využíval bezplatnou pracovní sílu v podobě svých poddaných, na které byl velice hrubý a tvrdý. Ve městě se do dnešní doby zachoval pouze jediný rybník zvaný Oborník.

V 18. století se v českých zemích rozšířil mor. Zábřeh z počátku morovou epidemií zasažen nebyl a jako ochrana před touto nákazou byl v roce 1713 na horním náměstí postaven mariánský morový sloup. V dalších letech se však město nákaze nevyhnulo, ale epidemie zde neměla tak drastický průběh. Další ranou pro město byl požár v roce 1793, který zasáhl velkou část města a vyžádal si mnoho obětí.

Časová osa

Doplň na šipku významné události i s letopočty, které si vyčetl/a z textu.

Tabulka V-D-CH

V – věděl/a jsem	D – dozvěděl/a jsem se	CH – chci zjistit více

5.1.3 Příprava na třetí vyučovací jednotku

Předmět	Výchova k občanství
Téma	Naše obec – Historie a současnost Zábřehu
Ročník	6. (ZŠ)/ 1. (osmileté gymnázium)
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Mezipředmětové vztahy	Dějepis
Průřezová témata	Osobnostní a sociální výchova
Klíčové kompetence	Komunikativní, sociální a personální, k učení
Výukové metody	Práce s textem, práce ve skupině, diskuse
Forma výuky	Skupinová
Výukové cíle	Žák dokáže: <ul style="list-style-type: none"> • Analyzovat text a vybrat z něj podstatné informace • Interpretovat sdělení textu • Prezentovat ve skupině před třídou
Učební pomůcky, didaktická technika	PC, dataprojektor, vtištěné texty, tabuli, fixy/křídly

Scénář hodiny

I. Úvod

- Přivítání se žáky, sdělení tématu
- Rozdělení žáků do skupin pomocí stránky *flippity.net* – vyučující rozděluje žáky do skupin náhodně podle kola štěstí
- Žáci se rozdělí do 5 skupin

II. Hlavní část

- Vyučující rozdá každé skupině jiný text – texty se vztahují k různým historickým obdobím a událostem a jsou zaměřené na město Zábřeh
- Vyučující žákům vysvětlí náplň jejich práce – nejdříve si text přečtou, poté odpoví na otázky pod textem, budou o daných událostech diskutovat a připraví si pro ostatní spolužáky shrnutí textu, které na konci hodiny přednesou

- Žáci pracují ve skupinách, diskutují, odpovídají na otázky, připravují se na svůj výstup, rozdělují si mezi sebou role, co kdo řekne apod.

III. Závěr

- Vyučující vyzve postupně všechny skupiny, aby ostatním spolužákům představily, co se z textu dozvěděly a co považují za důležité zmínit
- Ostatní žáci si zapisují stručné poznámky
- V průběhu dochází k diskusi mezi žáky i vyučující
- Rozloučení

Text č. 1

Období 19. století a začátku 20. století je spjato s procesem zvaným germanizace. Germanizace znamenala v českých zemích, a tedy i v Zábřeze, postupné přizpůsobení německé kultury a jazyka do českého prostředí. Nejvíce byla podporována německou vládou a místními německými spolky a spočívala v nátlaku na české obyvatelstvo k přijmutí německé kultury a jazyka.

V Zábřeze byl největším propagátorem germanizace Hermann Brass, který pocházel z vlivné rodiny textilních podnikatelů a německých nacionalistů. Sám byl členem několika německých spolků, měl podíl na založení německé nacionální strany na Moravě a také byl velkým podporovatel německého školství. Zakládal základní německé školy, nechal vybudovat německou průmyslovou školu i školu dívčí. Naopak velice otevřeně vystupoval proti školství českému a velmi ostře vystupoval proti nově zbudovanému českému gymnáziu. Dokonce zakázal svým dělníkům zúčastnit se slavnostního otevření gymnázia a pro neuposlechnutí nechal 11 dělníků z továrny vyhodit.

Vzrůstající germanizační útlak měl však za jeden z důsledků i utužení národního uvědomění českého obyvatelstva. Od roku 1882 začínají vznikat první ryze české spolky a lze zaznamenat i počátky dělnického hnutí.

Úkoly k textu:

- 1) O čem text pojednával?
- 2) Jakou důležitý proces text zmiňuje a v čem spočíval?
- 3) O jakém časovém období text pojednává?
- 4) Ve skupině si připravte, co jste se z textu dozvěděli, co považujete za důležité. Poté svou verzi představíte ostatním spolužákům.

Text č. 2

Po první světové válce se Zábřeh stal součástí nově vzniklého samostatného státu. V Zábřeze, i celém státě, se začalo prosazovat československé národní povědomí a české obyvatelstvo převládlo nad německým. Toto období znamenalo pro město mnoho pozitivních změn. Došlo k rozvoji průmyslu a celého města. Zábřeh se stal jedním z nejvýznamnějších center textilního průmyslu v zemi, vznikly zde nové továrny i podniky. Po válce došlo i k rozvinutí spolkového života, který hrál důležitou roli pro místní obyvatele. Byl obnoven například spolek Metoděj sídlící v Katolickém domě nebo Sokol sídlící v sokolovně. Spolky pravidelně pořádaly různé přednášky, nacvičovaly divadelní hry či pořádaly veřejné slavnosti.

Počátkem 30. let 20. století zasáhla Zábřeh hospodářská krize a následující období bylo poznamenáno politickými i společenskými problémy. Světová hospodářská krize nastala po propadu na americké burze v říjnu 1929 a byla největší hospodářskou krizí 20. století. V důsledku této krize došlo ke zhroucení ekonomik mnoha zemí po celém světě a překonána byla až v polovině 30. let. Krize bývá také považována za jednu z hlavních příčin druhé světové války.

Pro třicátá léta je také typické prohlubování napětí mezi Čechy a Němci. V této době se nejen v Zábřeze zvyšoval počet českých obyvatel, což vedlo k napětí s německým obyvatelstvem. Tato situace vyústila v roce 1938, kdy se Zábřeh stal součástí sudetského území a byl připojen k Německé říši. Tento přechod měl pro město zásadní dopad, a to jak ekonomický, tak i kulturní a politický.

Úkoly k textu:

- 1) O čem text pojednával?
- 2) Jakou důležitou událost text zmiňuje a co znamenala?
- 3) O jakém časovém období text pojednává?
- 4) Ve skupině si připravte, co jste se z textu dozvěděli, co považujete za důležité. Poté svou verzi představíte ostatním spolužákům.

Text č. 3

Zábřeh se v období druhé světové války stal součástí sudetského území, do kterého byl zařazen po mnichovské dohodě v roce 1938. Německá okupační správa zavedla mnoho opatření, která omezila svobodu obyvatel. Byla zakázána činnost politických stran, omezena svoboda tisku a zrušeny mnohé spolky a organizace. Spoustu rodin bylo nuceno se vystěhovat a do opuštěných bytů a domů byli nastěhováni němečtí přistěhovalci. Začaly se postupně uzavírat české školy a na úřadech byla zavedena pouze němčina.

V průběhu války se život ve městě plně podřídil válečným podmínkám. Práce v továrnách byla orientována na vojenské dodávky, patrný byl nedostatek potravin a spotřebního zboží. Zábřeh byl během války spjat s odbojovou činností proti nacistické okupaci. Odbojové skupiny se snažily pomáhat pronásledovaným rodinám, při útěku válečných zajatců anebo se zaměřovaly na sabotáže a šíření ilegálních tiskovin. Tato činnost byla však velmi nebezpečná, spousta odbojářů bylo zatčeno a popraveno gestapem. Řada lidí utekla před zatýkáním do okolních lesů a začala vytvářet partyzánské skupiny, v rámci kterých prováděli zejména zásobovací a sabotážní akce na železnici. Zábřežští partyzáni se také podíleli na osvobození města při vstupu Rudé armády do Zábřeha 8. května 1945.

Po ukončení války došlo v Zábřeze k obnovení továren, škol i tradičních českých spolků. Zároveň došlo k hromadnému odsunu německého obyvatelstva a Zábřeh se stal součástí nového demokratického státu až do roku 1948, kdy došlo ke komunistickému převratu.

Úkoly k textu:

- 1) O čem text pojednával?
- 2) Jakou důležitou událost text zmiňuje a co znamenala?
- 3) O jakém časovém období text pojednává?
- 4) Ve skupině si připravte, co jste se z textu dozvěděli, co považujete za důležité. Poté svou verzi představíte ostatním spolužákům.

Text č. 4

Období po roce 1948 je poznamenáno výraznými politickými změnami. Únor 1948 je spjat s komunistickým státním převratem, který znamenal převzetí státní moci komunistickou stranou. Zahájil se proces znárodnění, který se v Zábřeze projevil především znárodněním místních továren a podniků. Zároveň došlo k likvidaci soukromého podnikání, byla omezena svoboda projevu a názorů, byli pronásledováni odpůrci politického režimu, kulturní aktivity podléhaly kontrole státních orgánů. Občané byli vystaveni propagandě a kontrolám ze strany komunistických orgánů. V roce 1968 proběhl pokus o reformy a demokratizaci, který byl však potlačen zásahem vojsk Varšavské smlouvy. Období od roku 1968 až do roku 1989 je nazýváno jako období normalizace.

V této době došlo v Zábřeze k založení nových škol a vzniklo spoustu nových staveb. Po roce 1960 započala výstavba nových panelových sídlišť a bytových domů. V roce 1971 byl otevřen Kulturní dům, který se výrazně podílel na kulturním životě ve městě. Důležitá se stala i výstavba nového krytého plaveckého bazénu. Výrazně omezen byl spolkový život v Zábřeze, kdy byly zrušeny tradiční spolky a vznikly pouze nové organizace, které byly vázané na komunistickou stranu. Pro podporu sportovní činnosti byl zřízen nový velký sportovní stadion a tenisové kurty za budovou sokolovny.

Změna nastala až v listopadu 1989, kdy došlo k tzv. sametové revoluci a k pádu komunistického režimu a v Zábřeze a celé zemi nastal proces demokratizace.

Úkoly k textu:

- 1) O čem text pojednával?
- 2) Jakou důležitou událost text zmiňuje a co znamenala?
- 3) O jakém časovém období text pojednává?
- 4) Ve skupině si připravte, co jste se z textu dozvěděli, co považujete za důležité. Poté svou verzi představíte ostatním spolužákům.

Text č. 5

Pád komunistického režimu v listopadu 1989 označovaný jako sametová revoluce byl klíčovým okamžikem v moderní historii celé země. S touto revolucí jsou spojené masové demonstrace, stávky a protesty, které se konaly po celé zemi. Výjimkou nebyl ani Zábřeh, kde se protestující nejdříve scházeli na náměstí Osvobození a posléze na horním Masarykově náměstí. Revoluce umožnila, po několika letech politického útlaku a omezené svobody, návrat k demokracii a svobodě.

Změny se nevyhnuly ani hospodářskému životu, kde došlo k přeměně výroby, což nebylo pro Zábřeh moc výhodné. Největší změny zasáhly textilní průmysl, na který byly orientovány největší zábřežské podniky. Ke změnám došlo i v kulturním životě města, který se začal soustřeďovat do Katolického domu, sokolovny a Kulturního domu. Nejznámějšími akcemi jsou jarní a podzimní jarmarky a festival Welzlování, který v sobě skýtá plno akcí, besed a cestovatelských přednášek. Nejvíce akcí se odehrává v Kulturním domě a v kině Retro.

Období po roce 1989 je spojeno i s obnovováním činnosti jednotlivých spolků. Pro Zábřeh to byl zejména Spolek Metoděj, Tělovýchovná jednota Sokol či skautská organizace Junák. Spolek Metoděj působí ve svém Katolickém domě, který si nechal postavit již v roce 1910. Od začátku svého působení spolek uváděl divadelní hry, pořádal plesy a různé přednášky a výrazně se podílel na společenském životě ve městě. Organizace Sokol také hrála v životě českých občanů důležitou roli. Od roku 1913 byla postavena sokolovna, ve které spolek působí dodnes. Po roce 1990 obnovil spolek svou činnost převážně v oblasti sportů.

Úkoly k textu:

- 1) O čem text pojednával?
- 2) Jakou důležitou událost text zmiňuje a co znamenala?
- 3) O jakém časovém období text pojednává?
- 4) Ve skupině si připravte, co jste se z textu dozvěděli, co považujete za důležité. Poté svou verzi představíte ostatním spolužákům.

5.1.4 Exkurze po významných památkách města

Předmět	Výchova k občanství
Téma	Naše obec – Významné památky a stavby města
Ročník	6. (ZŠ)/ 1. (osmileté gymnázium)
Místo konání	Město Zábřeh (oblast dolního a horního náměstí)
Téma exkurze	Významné památky a stavby města Zábřeh
Cíle exkurze	Žák dokáže: <ul style="list-style-type: none">• Vyjmenovat a rozpoznat významné památky města• Snáze pochopit širší souvislosti z historie města a upevnit si své poznatky• Diskutovat o historických souvislostech jednotlivých památek

Průběh exkurze

Žáci společně s vyučujícím navštíví nejvýznamnější památky a stavby města. Počátečním bodem je evangelický kostel, který se nachází u Wolkerových sadů nedaleko dolního náměstí. Další zastávkou je budova zábřežského gymnázia, která je dominantou celého dolního náměstí. Poté je potřeba se přemístit na horní náměstí, na kterém se nachází zbývající památky, kterými jsou měšťanský dům Pod Podloubím, kostel sv. Bartoloměje, zámek, mariánský morový sloup, kamenná kašna a budova staré radnice.

Začátek trasy je u evangelického kostela, kde se žáci dozví především informace o tom, za jakých podmínek a kým byl založen. Následuje přemístění k nedaleké budově gymnázia, kde vyučující sdělí žákům, s jakými problémy byla výstavba gymnázia spjata, kdo se podílel na založení a také zmíní některé významné osobnosti, které jsou se zábřežským gymnáziem spojeny. Další památky jsou umístěny na horním náměstí, na které se vyučující společně se žáky přesune a zde pokračuje v exkurzi. Jako první se zastaví u měšťanského domu Pod Podloubím, u kterého vyučující zmíní stručně jeho historii, uvede se kterými významnými osobami je tento dům spjat a také že se zde momentálně nachází zábřežské muzeum. Další zastávkou je kostel svatého Bartoloměje, u kterého vyučující opět uvede stručnou historii a zmíní případné

zajímavosti. Následuje přesun k zábřežskému zámku, u kterého je důležité zmínit i rod Tunklů společně s jejich erbem nacházejícím se v zámeckém podchodu. Další dvě památky jsou umístěny nedaleko od sebe a jedná se o mariánský morový sloup a kamennou kašnu. Poslední památkou je budova staré radnice, která již neslouží svému účelu a je v ní zřízena galerie.

V průběhu celé exkurze probíhá kromě výkladu vyučují i společná diskuse. Žáci se mohou doptávat na věci, které je zajímají. Na závěr exkurze vyučující rozdá žákům pracovní list, který obsahuje úkoly spjaté s touto exkurzí a který slouží jako forma opakování a ukotvení si informací pro žáky a zároveň jako zpětná vazba pro vyučující.

Po stopách zábřežských památek

Na naší cestě po stopách zábřežských památek jsme společně navštívili osm míst, u kterých jsme si vždy řekli název dané památky, její stručnou historii a také zajímavosti, které se k daným památkám vztahují. Následující úkoly prověří, jak sis dané věci zapamatoval/a a pokud jsi dával/a pozor, bude to pro Tebe hračka!

1) Dokážeš **rozluštit** uvedené přesmyčky zábřežských památek a poté je správně **přřadit** k odpovídajícímu obrázku?

MEZÁK ➡

DNIRA RÁCESTA ➡

ŠNAKA ➡

BDÍM MODLOU POPŮD ➡

ZIGYUM MNÁ ➡

SLROVÝ MOUPOU ➡

STELSAV KOTÉBAR HOLOTOJEMĚ ➡

KOGEVAN CKÝSTELEIL ➡

Po stopách zábřežských památek

2) Rozhodni o **správnosti** daných vět.

- Zábřežské gymnázium se stalo první českou střední školou na severní Moravě ANO NE
- Zábřežský zámek byl původně vystaven jako hrad ANO NE
- Na mariánském morovém sloupu se nachází celkem šest soch ANO NE
- Původní kamenná kašna měla čtvercový tvar ANO NE

3) **Přiřaď** jednotlivá tvrzení ke správným památkám.

Kostel sv. Bartoloměje

sídlo Galerie Tunklův dvorec

Dům Pod Podloubím

Spjat s osobou Hermanna Brasse

Stará radnice

Spjat s osobou Jana Ámose
Komenského

Evangelický kostel

Při požáru došlo ke shoření věže
a roztavení všech zvonů

4) Vzpomeneš si, kterému **rodu** patřil erb na obrázku? **Napiš**, kde je erb umístěn a co zobrazuje.

5.1.5 Exkurze do Muzea Zábřeh

Předmět	Výchova k občanství
Téma	Naše obec – Významní představitelé města Zábřeh
Ročník	6. (ZŠ)/ 1. (osmileté gymnázium)
Místo konání	Muzeum Zábřeh
Téma exkurze	Život Jana Eskymo Welzla
Cíle exkurze	Žák dokáže: <ul style="list-style-type: none">• Popsat důležité životní milníky Jana Eskymo Welzla• Ocenit Welzlův úspěch• Vybrat 10 pojmů symbolizujících jeho život a krátce je charakterizovat• Uvést klady a zápory života na Sibiři

Průběh exkurze

Žáci společně s vyučujícím navštíví Muzeum Zábřeh, které se nachází na horním náměstí v historickém domě Pod Podloubím. Exkurze je zaměřena na život nejslavnějšího zábřežského rodáka Jana Eskymo Welzla. Žáci se tak setkají s obdivuhodným životním příběhem dobrodruha, světoběžníka, cestovatele, eskymáckého náčelníka, polárního lovce, spisovatele a vynálezce.

Na začátku prohlídky se žáci nejdříve dozví o dětství, mládí a prvních cestách po Evropě. Další části prohlídky jsou zaměřeny na Welzlovo putování po Sibiři, jeho život na Novosibiřských ostrovech a na Aljašce. Část expozice se věnuje i jeho literární činnosti.

Kromě samotného příběhu o životě Jana Eskymo Welzla nabízí expozice dobové fotografie severské krajiny, možnost prohlédnout si některé knihy o Welzlovi anebo možnost nahlédnout do interiéru srubu. Umístěn je zde i interaktivní model perpetua mobile, který se Welzl ke konci svého života pokoušel sestrojít. Ke zhlédnutí je připraven krátký autentický filmový záznam Welzla z roku 1929.

Na závěr exkurze žáci obdrží od vyučující pracovní list, který bude sloužit jako zpětná vazba pro vyučující a zároveň jako ukotvení získaných znalostí pro žáky.

Pracovní list – č. 4

Zdravím Tě! Jak jsi se jistě už dozvěděl/a mé jméno je Jan Eskymo Welzl a narodil jsem se zde v Zábřeze. Moc dlouho jsem tu ale nepobyl a vydal jsem se na dlouhou cestu, která mě zavedla až na daleký Sever. O tom, co všechno jsem při tom svém putování i po něm zažil jsi se již dozvěděl/a a jestli jsi po celou dobu prohlídky dával/a pozor, jistě pro tebe nebude problém vyplnit následující úkoly.

1) Jakou **přezdívku** dostal jako malý kluk a **proč** tomu tak bylo?

2) **Vyber** z nabízených slov a vhodně je **doplň** do textu.

Severní ledový oceán	eskymácký náčelník	přednáška	
perpetua mobile	Transsibiřská magistrála	kožešiny	knihy
srub	zámořský parník	soudce	Novosibiřské ostrovy

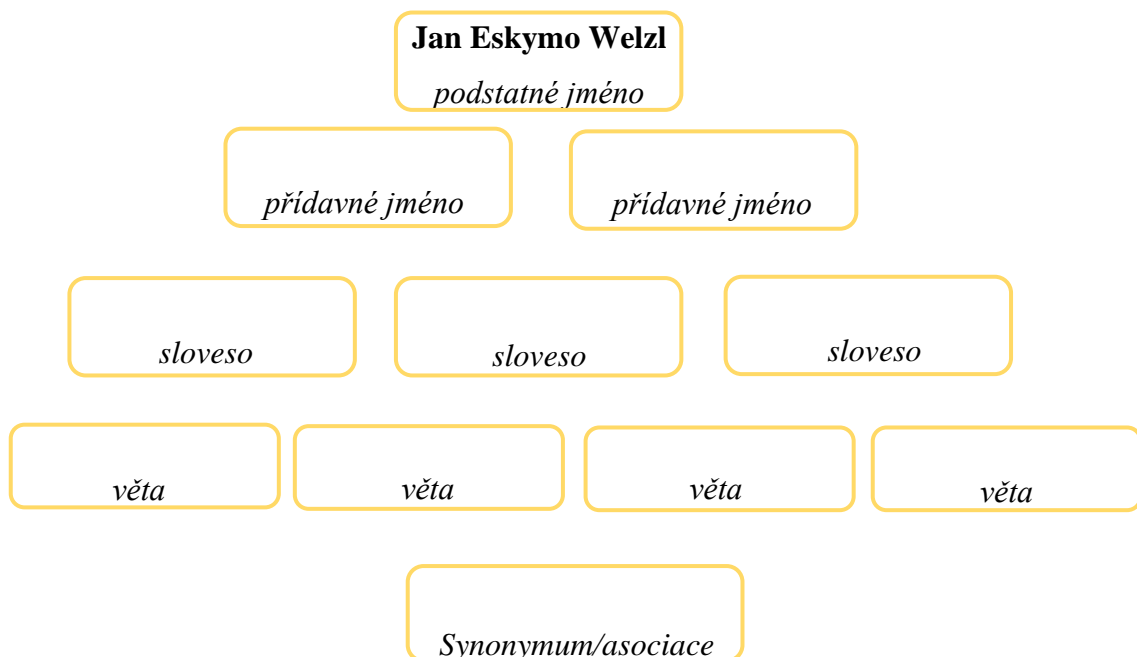
Jan Eskymo Welzl se na svou dlouhou cestu vypravil z německého přístavu Hamburk, kde se uchytil na _____. Nakonec doputoval až k východočínskému pobřeží, kde se dozvěděl o stavbě _____ a nechal se na ni najat. Zde slyšel o vzdálené zemi na severu a rozhodl se, že se tam vypraví a projde napříč Sibiří až k _____. Dostal se až na Novosibiřské ostrovy, kde se živil lovem medvědů a brzy si získal respekt jako obchodník s _____. Dokonce byl zvolen _____ a _____. Po ztroskotání jeho lodi u Aljašky se vrátil zpátky do Evropy a do rodného Zábřeha, kde v nabitých sálech míval své _____. Své životní příběhy nadiktoval brněnským redaktorům lidových novin, díky nimž vznikly _____ pojednávající o jeho životě. Welzl se posléze rozhodl vydat zpátky na _____, kam se již ale nedostal

a zbytek svého života strávil ve _____ v Dawsonu, kde pracoval na svém vynálezu zvaném _____.

3) Najdi v osmisměrce **10 pojmů**, které souvisí s životem Jana Eskymo Welzla. Poté tato slova **vypiš** a krátce **objasni**, jak s jeho životem souvisí.

4) Vyplň pětílístek týkající se Jana Eskymo Welzla.

5.1.6 Příprava na závěrečnou vyučovací jednotku

Předmět	Výchova k občanství
Téma	Naše obec – opakování probraného tématu
Ročník	6. (ZŠ)/ 1. (osmileté gymnázium)
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Mezipředmětové vztahy	Dějepis, Zeměpis
Průřezová témata	Osobnostní a sociální výchova
Klíčové kompetence	Komunikativní, sociální a personální
Výukové metody	Samostatná práce, diskuse
Forma výuky	Hromadná
Výukové cíle	Žák dokáže: <ul style="list-style-type: none">• Uvést klady a zápory města Zábřeh• Navrhnout prohlídku města obsahující pro něho důležitá místa• Správně odpovědět na otázky týkající se opakování z minulých hodin
Učební pomůcky, didaktická technika	Pracovní list, tabule, fixy/křídly

Scénář hodiny

I. Úvod

- Přivítání se žáky, sdělení tématu hodiny
- Vyučující rozdá žákům pracovní listy a společně si projdou a vysvětlí zadání jednotlivých úkolů

II. Hlavní část

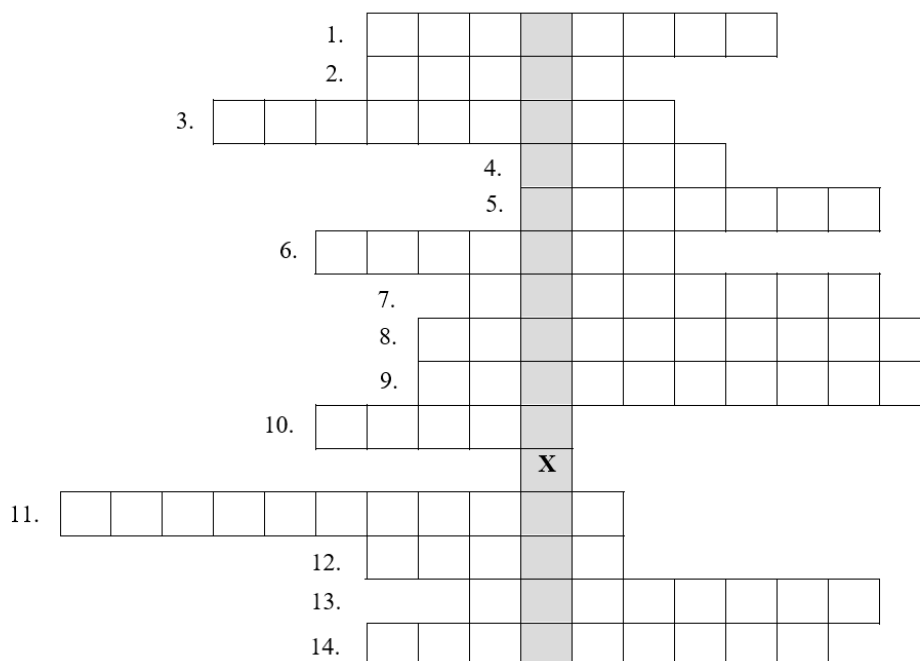
- Žáci pracují samostatně na svých pracovních listech
 - nejdříve vyplňují křížovku
 - poté odpovídají na uvedené otázky
 - následně doplňují do tabulky, co se jim na Zábřeze líbí a co nelíbí
 - poslední úkol je zaměřen na to, aby žáci vymysleli vlastní prohlídkovou trasu města, do které zaznamenají pro ně osobně důležitá místa

III. Závěr

- Vyučující společně se žáky kontroluje první dva úkoly z pracovního listu
- U kontroly třetího úkolu vyučující nakreslí na tabuli tabulku a vyvolává žáky, kteří chodí napsat, co uvedli, že se jim v Zábřeze líbí a nelíbí -> dochází k diskusi, žáci si dané věci obhajují, jiní sdělují své názory, proč s tím souhlasí či nesouhlasí
- U posledního úkolu vyučující vyvolává žáky a ptá se jich, jaká místa zvolili a proč
- Rozloučení

Pracovní list – č. 5

1) Vyluště křížovku.

1. Jako jediní na zábřežském hradu pobývali -----.
2. Na mariánském sloupu jsou na okrajích umístěny ----- sochy.
3. První českou střední školou na severní Moravě se stalo zábřežské -----.
4. V domě Pod Podloubím se narodila první ----- Jana Ámose Komenského.
5. Jediným dochovaným rybníkem je rybník -----.
6. Mariánský sloup byl postaven jako ochrana před ----- nákazou.
7. K nejznámějším zábřežským akcím se řadí jarní a podzimní -----.
8. Spolek Metoděj má své sídlo v ----- domě.
9. Jan Eskymo Welzl se stal ----- náčelníkem.
10. Sídlo městského úřadu se nachází na -----.
11. S osobou Hermanna Brasse je spjat proces -----.
12. Zábřeh se stal v roce 1938 součástí -----.
13. Velkou část svého života prožil Jan Eskymo Welzl na Novosibiřských -----.
14. Na osvobození města 8. května 1945 se podíleli i zábřežští -----.

TAJENKA: Zábřeh je díky své poloze označován za _____.

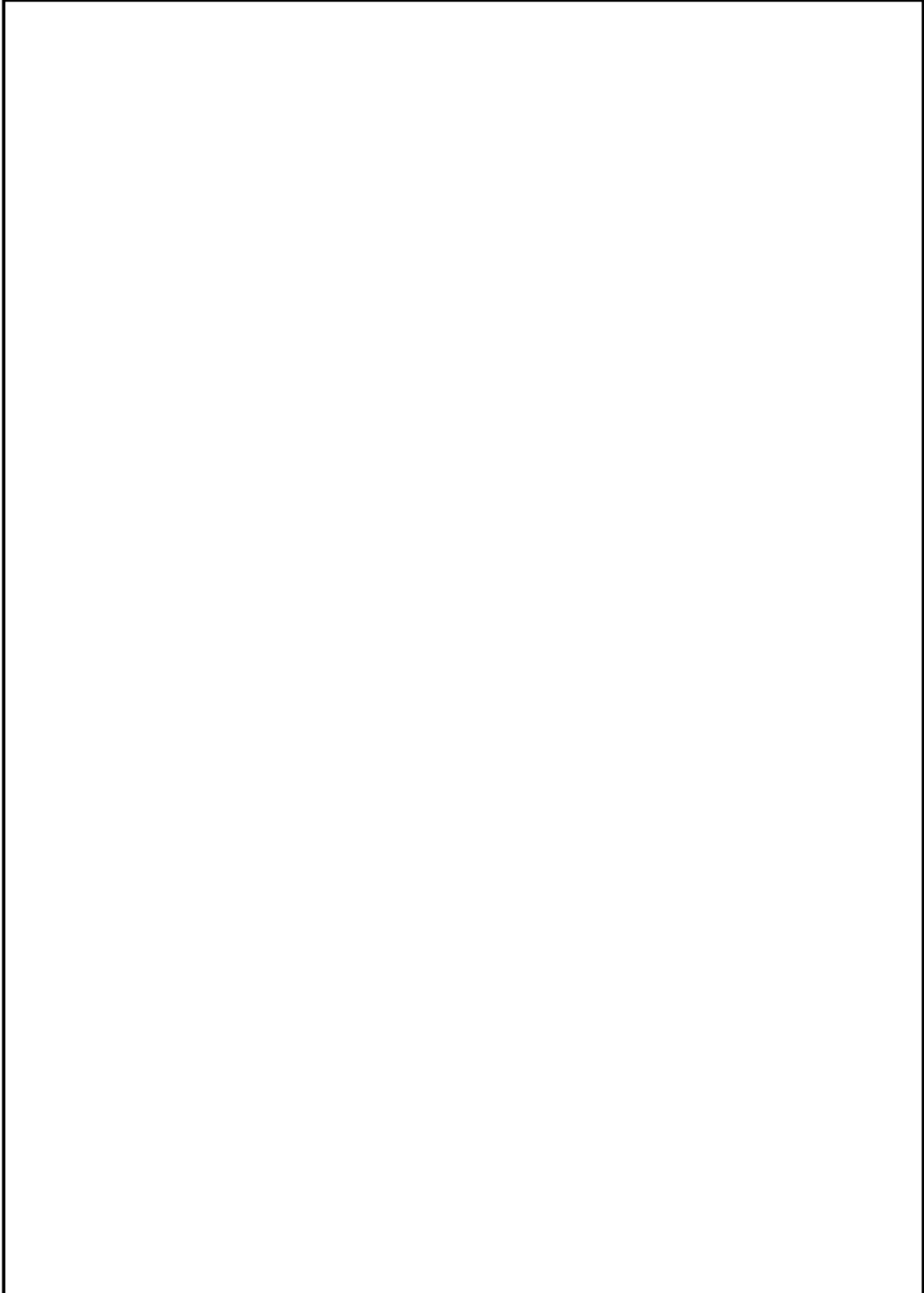
2) **Odpověz** na následující otázky.

- Z kterého roku pochází první zmínka o Zábřeze?
- Jaké kulturní akce Zábřeha znáš? Napiš alespoň 3.
- Uveď alespoň 5 zábřežských památek.
- Jaká řeka městem protéká?
- Co je nakresleno na zábřežském znaku?
- Na jaký průmysl byly orientovány největší továrny ve městě?
- V jakém období spadal Zábřeh do Sudet?
- Na jaké stavbě se Jan Eskymo Welzl dozvěděl o vzdálené zemi na severu?

3) Do tabulky **napiš**, které věci se ti v Zábřeze **líbí** a které se ti naopak **nelíbí** (svůj výběr krátce **zdůvodni**).

LÍBÍ SE MI	NELÍBÍ SE MI

4) **Představ si**, že za tebou má do Zábřeha přijet tvůj kamarád, který zde nikdy nebyl a rád by tvé město poznal. **Napiš**, co bys mu ve městě **ukázal**, kam by si ho **vzal** a **proč**. (Nemusí se jednat pouze o památky, ale může to být tvé oblíbené místo/podnik/hřiště apod.)

Závěr

Cílem diplomové práce bylo uvést ucelené informace o vývoji města od jeho počátku až do současnosti, zaměřit se na významné osobnosti i památky města a také předložit možnosti využití práce k pedagogickým účelům za pomoci vypracování vlastního návrhu průběhu výuky na druhém stupni základních škol v předmětu výchova k občanství.

Diplomová práce byla rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část byla rozčleněna na čtyři kapitoly, které dále obsahují jednotlivé podkapitoly. První kapitola byla věnována charakteristice města Zábřeh z pohledu fyzicko-geografických a socioekonomických charakteristik. Druhá kapitola se zabývala vývojem města od nejstarších dob až po současné dění. V rámci této kapitoly byly zmíněny významné rody, jako například rod Tunklů, které svým působením výrazně ovlivnily město. Za rodu Tunklů se ze Zábřeha stalo centrum rozsáhlého panství, které patřilo k největším na Moravě, došlo k vybudování rozsáhlého vodního díla v podobě několika rybníků, ze kterých se dochoval pouze jediný a také Tunklové jako jediní pobývali na zábřežském hradě. Dále se tato kapitola zaměřovala na různá historická období a události, které město ovlivnily, jako byl například požár, který v roce 1793 zasáhl velkou část města a vyžádal si mnoho obětí anebo vybudování železniční stanice roku 1845, kdy díky své výhodné poloze na trati zaznamenalo město zřetelný ekonomický růst. Dále byla v kapitole rozebrána germanizace, která byla v Zábřeze spojována převážně s postavou textilního podnikatele a německého nacionalisty Hermanna Brasse, který si za svůj cíl vytyčil germanizace celého Zábřeha a jeho okolí. Popsán byl i spolkový život s hlavními spolky na území města, dále kulturní život a akce s ním spojené.

Třetí kapitola se věnovala významným rodákům a osobnostem města. Zmíněn byl Jiří Tunkl, který se jako první zapsal výrazněji do historie města a proslul zejména zakládáním rybníků a přestavbou zábřežského hradu. Další, kdo výrazně ovlivnil život ve městě byla vlivná rodina Brassů. Jednalo se o rodinu textilních podnikatelů a německých nacionalistů, kteří významně zasáhli do vývoje, spolkového života i politiky města. Nejvýznamnější osobností spojenou se Zábřehem je zábřežský rodák Jan Eskymo Welzl, který se stal eskymáckým náčelníkem a soudcem na Novosibiřských ostrovech. K jeho dobrodružnému odkazu se hlásí řada místních kulturních, sportovních i společenských akcí.

Čtvrtá kapitola se zabývala památkami a významnými stavbami města, které jsou převážně soustředěny v oblasti horního Masarykova náměstí. Zmíněn byl například zábřežský zámek, ve kterém je umístěn městský úřad, dům Pod Podloubím, ve kterém se nachází zábřežské muzeum nabízející rozsáhlou expozici o Janu Eskymu Welzlovi anebo budova Staré radnice, ve které sídlí Galerie Tunklův dvorec.

Praktická část se zaměřila již na uplatnění teoretické části práce ve výuce na druhém stupni základních škol. Byly vytvořeny konkrétní návrhy příprav čtyř vyučovacích hodin a dvou exkurzí. K jednotlivým návrhům byly vytvořeny i materiály ve formě pracovních listů nebo textů. Všechny přípravy se týkaly tématu „*Naše obec*“ a byly primárně zařazeny do předmětu výchova k občanství, ale své uplatnění mohou díky mezipředmětovým vazbám nalézt částečně i v hodinách zeměpisu nebo dějepisu.

První příprava se věnovala základním informacím o městě a byl k ní vytvořen pracovní list, který obsahuje práci s mapou, doplňování do textu i vyhledávání informací na internetu. Druhá příprava se zabývala historií města až do poloviny 19. století. Pro žáky byl vytvořen pracovní list zaměřující se převážně na práci s textem. Třetí příprava navazovala na historii města a zabývala se i současností města. K přípravě bylo vytvořeno pět textů pojednávajících vždy o určitém časovém období a událostech, které byly pro dané období typické a spojené se Zábřehem. Dále byly navrženy dvě exkurze. První se věnovala zábřežským památkám a byla situována do oblasti dolního a horního náměstí a druhá exkurze se věnovala nejznámějšímu zábřežskému rodákovi Janu Eskymu Welzlovi a byla situována do zábřežského muzea. K oběma exkurzím byly vytvořeny pracovní listy, které mají sloužit jako zpětná vazba pro žáky i učitele. Poslední příprava na hodinu se zabývala závěrečným opakováním a opět k ní byl vytvořen pracovní list, který reflektuje celé probírané téma.

Diplomová práce je využitelná svou teoretickou i praktickou částí zejména pro učitele výchovy k občanství na zábřežských školách při probírání tématu „*Naše obec*“. Dále své uplatnění najde částečně i pro učitele zeměpisu a dějepisu. Praktická část práce by mohla nalézt své uplatnění i u učitelů mimo město Zábřeh, kteří by mohli využít některé navržené pracovní listy a pouze si upravit jednotlivé úkoly tak, aby se shodovaly s informacemi o jejich městě.

Na diplomovou práci by bylo možné navázat v prohloubení témat historie obce a některých historických událostí, které by následně byly využitelné ve výuce dějepisu

například při řešení vztahu mezi Čechy a Němci v českých zemích před první světovou válkou a v následujícím meziválečném období. Dále je možné se zaměřit více na téma fyzicko-geografických a socioekonomických charakteristik města, které by své uplatnění našlo při výuce místního regionu v zeměpisu anebo by bylo možné rozpracovat literární oblast u Jana Eškymo Welzla a využít tak toto téma ve výuce českého jazyka.

Seznam použitých zdrojů

- BARTOŠ, Josef et al.: *Zábřeh – 750 let*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2004. ISBN 80-239-4720-6.
- BÍLEK, Lubomír: *Z historie Sokola na severní Moravě*. Mohelnice: Severomoravská župa sokolská ČOS, 2002. ISBN 80-85083-39-6.
- DAVID, Zdeněk, ed.: *Jan Eskymo Welzl – Artic Bird*. Zábřeh: Městský úřad Zábřeh, 1998.
- DAVID, Zdeněk: *Kulturní dům Zábřeh: 1971-2021*. Zábřeh: Zábřežská kulturní, 2021. ISBN 978-80-11-00272-5.
- DAVID, Zdeněk: *Zábřeh v proměnách času*. Zábřeh: Kulturní dům, 1995.
- DAVID, Zdeněk a Pavel RŮŽIČKA, eds.: *100 let Gymnázia Zábřeh: 1896-1996*. Zábřeh: Gymnázium, 1996.
- DEMEK, Jaromír et al.: *Zeměpisný lexikon ČR: Hory a nížiny*. Brno: AOPK ČR, 2006. ISBN 80-86064-99-9.
- FALZ, Leopold: *Dějiny města Zábřeha: od nejstarších časů až do roku 1900*. Praha: Votobia, 2003. ISBN 80-7220-145-X.
- HUBÁLEK, Josef, ed.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti: Vlastivědný sborník Zábřeha, díl 1*. Zábřeh: Okresní lidová knihovna, 1959.
- JANŮ, Emilie a Petr KRŇÁVEK: *100 let v Katolickém domě*. Zábřeh: Spolek Metoděj Zábřeh, 2010. ISBN 978-80-254-8712-9.
- JEDELSKÝ, Pavel Kili: *Zábřežští skauti: Junácká historie na dobových fotografiích*. Praha: Pavel Jedelský, 2019. ISBN 987-80-270-6411-3.
- JOHN, František a Aleš PÁTEK: *Drobné sakrální památky Zábřeha a okolí*. Zábřeh: Město Zábřeh, 2005. ISBN 80-239-6148-9.
- KRŇÁVEK, Petr a František JOHN, eds.: *Památky mikroregionu Zábřežsko ve Dnech evropského dědictví*. Zábřeh: Farní muzeum Zábřeh, 2008.
- LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let*. Zábřeh: Městský národní výbor, 1979.

MELZER, Miloš, ed.: *Severní Morava: Vlastivědný sborník, svazek 84*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum, 2002. ISSN 0231-6223.

MELZER, Miloš: *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum, 1993. ISBN 80-85083-02-7.

SIEGLOVÁ, Dagmar: *Konec školní nudy: didaktické metody pro 21. století*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2254-7.

STROUHAL, Martin: *Eskymo Welzl: Příběhy a záhady, které zanechal největší český polárník a vynálezce aneb Svoboda pod bodem mrazu*. Zábřeh: Martin Strouhal, 2018. ISBN 978-80-905367-5-3.

Vlastivědné muzeum v Šumperku: *Severní Morava: Vlastivědný sborník, svazek 106*. Šumperk: Vlastivědné muzeum, 2020. ISSN 0231-6323.

Internetové zdroje:

ČSÚ: *Počet obyvatel v obcích – k 1. 1. 2022* [online] [cit. 02.02.2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112022>

ČÚZK: *Geoprohlížeč* [online] [cit. 20.03.2023]. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>

GaREP: *Strategie rozvoje města Zábřeh 2015–2020* [online]. Brno, 2015. [cit. 02.02.2023]. Dostupné z: https://www.mapzabreh.cz/wp-content/uploads/2016/08/Strategie_rozvoje_m%C4%9Bsta_Z%C3%A1b%C5%99eh_2015_-_2020.pdf

HÁNYŠ, Rostislav: *Německý magnát změnil Zábřeh v centrum textilu, rod ale razil nacionalismus* [online] [cit. 28.02.2023]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/zabreh-wilhelm-brass-textilni-prumysl-nacionalismus.A190413_470361_olomouc-zpravy_stk

Město Zábřeh: *Historie města* [online] [cit. 05.02.2023]. Dostupné z: <https://www.zabreh.cz/historie-mesta/d-1749/p1=1714>

Město Zábřeh: *Křižovatka cest* [online] [cit. 02.02.2023]. Dostupné z: http://tourism.zabreh.cz/wp-content/uploads/2016/01/zabreh_IMAGE_CZ-AJ_2013-1.pdf

Město Zábřeh: *Kulturní památky* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <https://www.zabreh.cz/kulturni-pamatky/d-7615/p1=1714>

Město Zábřeh: *Město Zábřeh* [online] [cit. 02.02.2023]. Dostupné z: <https://www.zabreh.cz/vizitka-mesta/ds-50/p1=1714>

MŠMT: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha, 2021. [cit. 12.03.2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

TIC Zábřeh: *Historie* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/historie/>

TIC Zábřeh: *Jan Eskymo Welzl* [online] [cit. 05.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/top-mista/jan-eskymo-welzl/>

TIC Zábřeh: *Kultura, sport a relaxace* [online] [cit. 04.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/kultura-sport-a-relaxace/>

TIC Zábřeh: *Výstavy v muzeu Zábřeh* [online] [cit. 08.03.2023]. Dostupné z: <http://tourism.zabreh.cz/mesto-a-okoli/top-akce/vystavy-v-muzeu-zabreh-2/>

Seznam obrázků

Obrázek 1 Městský zámek.....	35
Obrázek 2 Dům Pod Podloubím.....	38
Obrázek 3 Stará radnice.....	39
Obrázek 4 Mariánský morový sloup	40
Obrázek 5 Kamenná kašna	40
Obrázek 6 Farní kostel sv. Bartoloměje	41
Obrázek 7 Filiální kostel sv. Barbory.....	42
Obrázek 8 Kostel Církve československé husitské	44
Obrázek 9 Gymnázium Zábřeh	45

Seznam příloh

Příloha 1: Řešení pracovního listu č. 1

Příloha 2: Řešení pracovního listu č. 2

Příloha 3: Řešení pracovního listu č. 3

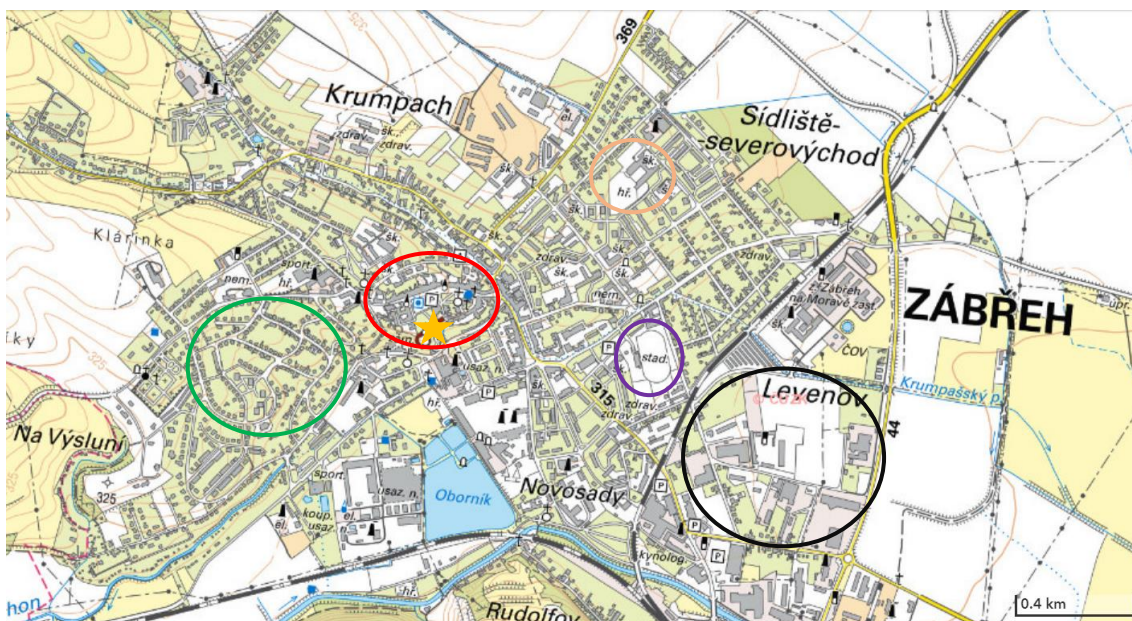
Příloha 4: Řešení pracovního listu č. 4

Příloha 5: Řešení pracovního listu č. 5

Příloha 1: Řešení pracovního listu č. 1

Téma: Naše obec – Zábřeh

1) Jak dobře znáš město Zábřeh? Dokážeš do mapy **vyznačit** všechna níže zmíněná místa? Do volného pole pod mapou **napiš**, jak si jednotlivá místa na mapě označil/a (pro lepší orientaci na mapě).

- * Historické jádro
- * Průmyslová zóna
- * Oblast s obytnými domy
- * Městský úřad
- * Základní škola
- * Městský stadion

- Historické jádro
- Průmyslová oblast
- Oblast s obytnými domy
- ★ Městský úřad
- Základní škola
- Městský stadion

2) Teď už víš, kde se nachází některá místa v Zábřehu. Dalším úkolem bude **zjistit** některé základní informace o našem městě. Za pomoci **vyhledávání na internetu** z níže doporučených stránek **dohledej informace** týkající se Zábřehu a doplň je do textu.
Doporučené internetové stránky: www.zabreh.cz; www.tourism.zabreh.cz

První zmínky o městě Zábřeh pocházejí z roku 1254. Město se nachází v podhůří Jeseníků v Olomouckém kraji v okrese Šumperk. Jižní částí Zábřehu protéká řeka Moravská Sázava, díky které se odvozuje i název města jako města

„za břehem“ řeky. Město se skládá z pěti místních částí, a to z Dolního Bušínova, Hněvkova, Pivonína, Václavova a Zábřehu a žije zde zhruba 13 281 obyvatel. Díky své poloze je Zábřeh poměrně důležitou dopravní tepnou a bývá označován jako křižovatka cest.

3) Na výše zmíněných internetových stránkách nalezněš i městský znak. Dokážeš ho **nakreslit** a následně ho **popsat** a **objasnit** jeho význam? K nákresu využij před chystanou šablonu a k popisu vyznačené pole.

Městský znak Zábřehu

Znakem města Zábřeh je modrý štít s hradební zdí, z níž vyrůstá věž s brankou provázená dvěma štíhlými věžemi, po stranách dvě menší věže s brankami spojenými naznačenými cestami. Všechny střechy mají na špici červenou hvězdu.

Podle tradice představuje prostřední věž záběžský hrad, úzké vížky horní a dolní městskou bránu a věže po stranách nedaleké hrady Hoštejn a Brníčko.

Příloha 2: Řešení pracovního listu č. 2

Téma: Naše obec – Historie Zábřehu

Tvým úkolem bude **přečíst si text** o historii města Zábřeh. Jednotlivé odstavce textu jsou přeházené a události v textu **nejsou** seřazeny podle časového pořadí, tak jak se staly. Nejdříve si tedy odstavce s texty přečti a poté splň tyto úkoly:

4. Odstavce **očísľuj** podle časového pořadí (od nejstarších událostí po nejmladší)
5. **Vytvoř** časovou osu jednotlivých událostí (uveď letopočet a významnou událost)
6. Do tabulky **doplň**, co si již z textu znal/a, co ses dozvěděl/a nového a o čem bys chtěl/a zjistit víc

Za vlády rodu Boskoviců se stal výraznou složkou zábřežského života sbor Českých bratří, kteří vytvořili vlastní bratrskou obec a v roce 1579 zde byla přeložena bratrská škola, ve které mohli přijímat všechny obyvatele z města i vesnic v neomezeném počtu. Jednalo se tak o první místní vzdělávací ústav.

3

Město dosáhlo největšího rozmachu a rozvoje až s příchodem rodu Tunklů (1442-1510). Tunklové z Brníčka, jako jediní pobývali na zábřežském hradu, což nebylo pro jiné rody vyskytující se v Zábřehu obvyklé. Díky nim se tak město stalo centrem rozsáhlého panství, které patřilo k největším na Moravě. Zábřeh od tohoto rodu získal velké množství výsad a privilegií.

1

Výraznější ekonomický růst nastal v první polovině 19. století, kdy byla vystavena železniční trať z Olomouce do Prahy v roce 1845. Díky poloze na trati se Zábřeh stal důležitou železniční stanicí.

5

Nejznámějším z celého rodu se stal Jiří starší Tunkl, který získal panství v roce 1455. Ten proslul zejména zakládáním rybníků, které ovšem bylo velmi náročné a k práci využíval bezplatnou pracovní sílu v podobě svých poddaných, na které byl velice hrubý a tvrdý. Ve městě se do dnešní doby zachoval pouze jediný rybník zvaný Oborník.

2

V 18. století se v českých zemích rozšířil mor. Zábřeh z počátku morovou epidemií zasažen nebyl a jako ochrana před touto nákazou byl v roce 1713 na horním náměstí postaven mariánský morový sloup. V dalších letech se však město nákaze nevyhnulo, ale epidemie zde neměla tak drastický průběh. Další ranou pro město byl požár v roce 1793, který zasáhl velkou část města a vyžádal si mnoho obětí.

4

Časová osa

Doplň na šipku významné události i s letopočty, které si vyčetl/a z textu.

Tabulka V-D-CH

V – věděl/a jsem	D – dozvěděl/a jsem se	CH – chci zjistit více
Úloha nemá jedno správné řešení	Úloha nemá jedno správné řešení	Úloha nemá jedno správné řešení

Příloha 3: Řešení pracovního listu č. 3

Po stopách zábřežských památek

Na naší cestě po stopách zábřežských památek jsme společně navštívili osm míst, u kterých jsme si vždy řekli název dané památky, její stručnou historii a také zajímavosti, které se k daným památkám vztahují. Následující úkoly prověří, jak sis dané věci zapamatoval/a a pokud jsi dával/a pozor, bude to pro Tebe hračka!

1) Dokážeš **rozluštit** uvedené přesmyčky zábřežských památek a poté je správně **přiřadit** k odpovídajícímu obrázku?

MEZÁK ⇒ zámek

DNIRA RÁCESTA ⇒ Stará radnice

ŠNAKA ⇒ kašna

BDÍM MODLOU POPŮD ⇒ dům Pod
Podloubím

ZIGYUM MNÁ ⇒ gymnázium

SLROVÝ MOUPOU ⇒ morový sloup

STELSV KOTÉBAR HOLOTOJEMĚ ⇒ Kostel svatého Bartoloměje

KOGEVAN CKÝSTELEIL ⇒ Evangelický kostel

Evangelický
kostel

Kostel svatého
Bartoloměje

Morový sloup

Stará radnice

zámek

gymnázium

kašna

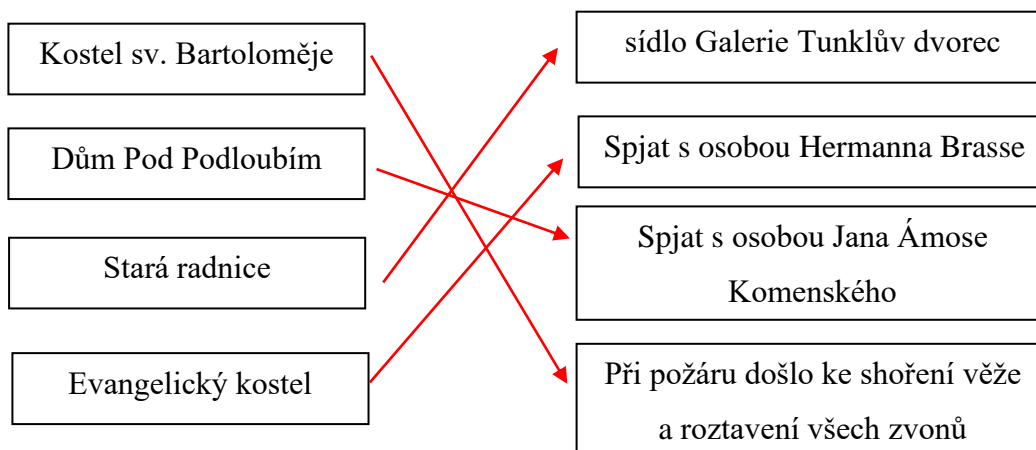
dům Pod
Podloubím

Po stopách zábřežských památek

2) Rozhodni o **správnosti** daných vět.

- Zábřežské gymnázium se stalo první českou střední školou na severní Moravě ANO NE
- Zábřežský zámek byl původně vystaven jako hrad ANO NE
- Na mariánském morovém sloupu se nachází celkem šest soch ANO NE
- Původní kamenná kašna měla čtvercový tvar ANO NE

3) **Přiřaď** jednotlivá tvrzení ke správným památkám.

4) Vzpomeneš si, kterému **rodu** patřil erb na obrázku? **Napiš**, kde je erb umístěn a co zobrazuje.

Erb patřil rodu Tunklů

Je umístěn v průchodu zábřežského zámku

Zobrazuje rybu, nejspíše se jedná o kapra, s obojkem, což symbolizuje zakládání rybníků.

Příloha 4: Řešení pracovního listu č. 4

Zdravím Tě! Jak jsi se jistě už dozvěděl/a mé jméno je Jan Eskymo Welzl a narodil jsem se zde v Zábřeze. Moc dlouho jsem tu ale nepobyl a vydal jsem se na dlouhou cestu, která mě zavedla až na daleký Sever. O tom, co všechno jsem při tom svém putování i po něm zažil jsi se již dozvěděl/a a jestli jsi po celou dobu prohlídky dával/a pozor, jistě pro tebe nebude problém vyplnit následující úkoly.

1) Jakou **přezdívku** dostal jako malý kluk a **proč** tomu tak bylo?

Dostal přezdívku „tvarohový Hanes“ kvůli živnosti jeho matky.

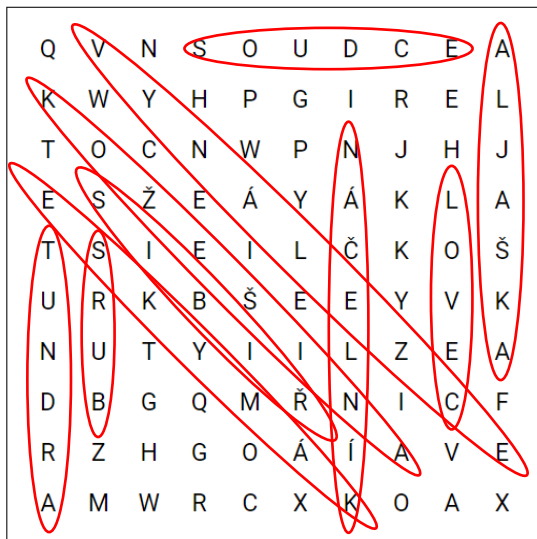
2) **Vyber** z nabízených slov a vhodně je **doplň** do textu.

Severní ledový oceán	eskymácký náčelník	přednáška	
perpetua mobile	Transsibiřská magistrála	kožešiny	knihy
srub	zámořský parník	soudce	Novosibiřské ostrovy

Jan Eskymo Welzl se na svou dlouhou cestu vypravil z německého přístavu Hamburk, kde se uchytil na zámořském parníku. Nakonec doputoval až k východočínskému pobřeží, kde se dozvěděl o stavbě Transsibiřské magistrály a nechal se na ni najat. Zde slyšel o vzdálené zemi na severu a rozhodl se, že se tam vypraví a projde napříč Sibiří až k Severnímu ledovému oceánu. Dostal se až na Novosibiřské ostrovy, kde se živil lovem medvědů a brzy si získal respekt jako obchodník s kožešinami. Dokonce byl zvolen eskymáckým náčelníkem a soudcem. Po ztroskotání jeho lodi u Aljašky se vrátil zpátky do Evropy a do rodného Zábřeha, kde v nabitých sálech míval své přednášky. Své životní příběhy nadiktoval brněnským redaktorům lidových novin, díky nimž vznikly knihy pojednávající o jeho životě. Welzl se posléze rozhodl vydat zpátky na Novosibiřské ostrovy, kam se již ale nedostal

a zbytek svého života strávil ve srubu v Dawsonu, kde pracoval na svém vynálezu zvaném perpetua mobile.

3) Najdi v osmisměrce 10 pojmů, které souvisí s životem Jana Eskymo Welzla. Poté tato slova vypiš a krátce objasni, jak s jeho životem souvisí.

Soudce – stal se soudcem Eskymáků

Aljaška – došlo zde ke ztroskotání jeho lodi

Sibiř – prošel napříč Sibiří

Tundra – při své cestě Sibiří se prodíral tundrou

Lovec – lovil medvědy

Kožešina – prodával kožešiny

Srub – ke konci života žil ve svém srubu

Vynálezce – snažil se vynalézt perpetuum mobile

Náčelník – zvolen eskymáckým náčelníkem

Eskymák – žil s Eskymáky

4) Vyplň pětílístek týkající se Jana Eskymo Welzla.

Úloha nemá jedno správné řešení.

Jan Eskymo Welzl

podstatné jméno

přídavné jméno

přídavné jméno

sloveso

sloveso

sloveso

věta

věta

věta

věta

Synonymum/asociace

Příloha 5: Řešení pracovního listu č. 5

1) Vyluští křížovku.

1. Jako jediní na zábřežském hradu pobývali -----.
2. Na mariánském sloupu jsou na okrajích umístěny ----- sochy.
3. První českou střední školou na severní Moravě se stalo zábřežské -----.
4. V domě Pod Podloubím se narodila první ----- Jana Ámose Komenského.
5. Jediným dochovaným rybníkem je rybník -----.
6. Mariánský sloup byl postaven jako ochrana před ----- nákazou.
7. K neznámějším zábřežským akcím se řadí jarní a podzimní -----.
8. Spolek Metoděj má své sídlo v ----- domě.
9. Jan Eskymo Welzl se stal ----- náčelníkem.
10. Sídlo městského úřadu se nachází na -----.
11. S osobou Hermanna Brasse je spjat proces -----.
12. Zábřeh se stal v roce 1938 součástí -----.
13. Velkou část svého života prožil Jan Eskymo Welzl na Novosibiřských -----.
14. Na osvobození města 8. května 1945 se podíleli i zábřežští -----.

TAJENKA: Zábřeh je díky své poloze označován za křížovatku cest.

2) **Odpověz** na následující otázky.

- Z kterého roku pochází první zmínka o Zábřeze?
- z roku 1254
- Jaké kulturní akce Zábřeha znáš? Napiš alespoň 3.
- jarní a podzimní jarmark, welzlování, Kálíkův podzim
- Uveď alespoň 5 zábřežských památek.
- zámek, dům Pod Podloubím, mariánský morový sloup, evangelický kostel, kostel svatého Bartoloměje,
- Jaká řeka městem protéká?
- řeka Moravská Sázava
- Co je nakresleno na zábřežském znaku?
- hradební zeď, věž s brankou a dvěma štíhlými věži, dvě menší věže po stranách s brankami spojené cestami s hlavní hradební zdí
- Na jaký průmysl byly orientovány největší továrny ve městě?
- na textilní průmysl
- V jakém období spadal Zábřeh do Sudet?
- v období od roku 1938 do roku 1945
- Na jaké stavbě se Jan Eskymo Welzl dozvěděl o vzdálené zemi na severu?
- Na stavbě Transsibiřské magistrály

3) Do tabulky **napiš**, které věci se ti v Zábřeze **líbí** a které se ti naopak **nelíbí** (svůj výběr krátce **zdůvodni**).

LÍBÍ SE MI	NELÍBÍ SE MI
Úloha nemá jedno správné řešení	Úloha nemá jedno správné řešení

4) **Představ si**, že za tebou má do Zábřeha přijet tvůj kamarád, který zde nikdy nebyl a rád by tvé město poznal. **Napiš**, co bys mu ve městě **ukázal**, kam by si ho **vzal** a **proč**. (Nemusí se jednat pouze o památky, ale může to být tvé oblíbené místo/podnik/hřiště apod.)

Úloha nemá jedno správné řešení.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Vendula Blaháčková
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Dějiny a současnost Zábřehu a využití tohoto tématu ve výuce na ZŠ
Název v angličtině:	History and present of Zábřeh and its using in the elementary school
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá historií a současností města Zábřeh, významnými osobnostmi, které jsou s městem spojené a popisuje důležité památky a stavby ve městě. Součástí práce jsou návrhy příprav do hodin výchovy k občanství a návrhy exkurzí pro druhý stupeň základních škol.
Klíčová slova:	Zábřeh, dějiny města Zábřeh, pracovní list, exkurze
Anotace v angličtině:	The diploma thesis deals with the history and present of the town of Zábřeh, important personalities connected with the town and describes important monuments and buildings in the town. The thesis includes proposals for preparations for citizenship education classes and proposals for excursions for the second level of elementary schools.
Klíčová slova v angličtině:	Zábřeh, history of Zábřeh, worksheet, excursion
Přílohy vázané v práci:	Řešení pracovních listů – 5 příloh
Rozsah práce:	82 stran
Jazyk práce:	Čeština